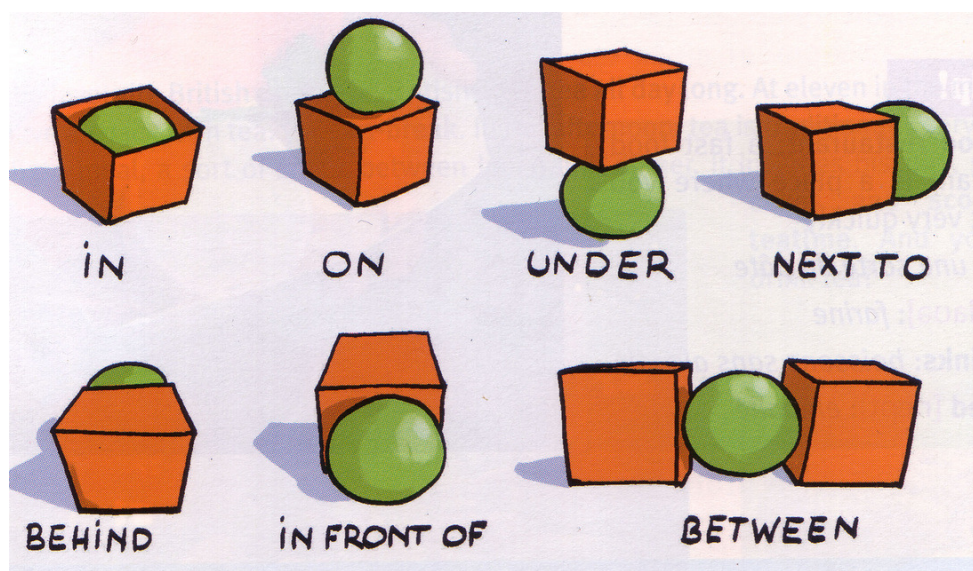

‘Hij plaatste het onder de tafel’, ‘hij plaatste het de tafel onder’, of ‘hij onder plaatste het de tafel?’

De prosodische overgang van bijwoord naar voorzetsel bij Homeros

Pim Faessen
s4067290
Masterscriptie GLTC
juni 2015

Begeleider: drs. R. Blankenburg

Inhoudsopgave

Inleiding	-3-
Methodologie	-4-
1 Terminologie	-5-
1.1 Algemene termen	-5-
1.2 Termen met betrekking tot appositie en clisis	-7-
1.3 Termen specifiek voor Homeros en metriek	-16-
2 Prosodische reductie en voorzetsels	-18-
2.1 Prosodische reductie in moderne vreemde talen	-18-
2.2 Prosodische reductie in het Grieks	-23-
2.2.1 Voorzetsels	-27-
3 Voorzetsels in Homeros	-29-
3.1 Implicaties van een prosodische overgang van bijwoorden naar voorzetsels	-29-
3.2 Metrische argumenten	-35-
3.3 Syntactische argumenten	-39-
4 Synthese en conclusie	-48-
4.1 Onduidelijk onderscheid tussen bijwoorden en voorzetsels	-48-
4.2 Metrische argumenten	-57-
4.3 Syntactische argumenten	-63-
4.4 Conclusie	-65-
Bibliografie	-66-
 Appendices	
1) Potentiële voorzetsels voor een eventuele hoofdcatuur in de derde voet in de Ilias.	-68-
2) Alle niet-voorzetselgerelateerde vierdevoetscaesuren uit Ilias 1 en een aantal uit de rest van de Ilias.	-72-
3) Inventarisatietabel clitische partikels in Homeros.	-79-

Inleiding

Voorzetsels zijn een zeer interessant en toch ondoorgrondelijk taalkundig verschijnsel. Zoals we ze tegenwoordig kennen zijn het clitische woorden, woorden zonder eigen klemtoon en gewicht, die als één geheel met het bijbehorende zelfstandige naamwoord worden uitgesproken. Op de middelbare school leert men wanneer Homeros behandeld wordt echter ook dat ‘voorzetsels ooit bijwoorden waren’ – zonder verdere toelichting. Derhalve is het een bijzonder interessante onderneming om te kijken hoe deze overgang precies in zijn werk is gegaan. Aangezien deze overgang in zijn essentie de overgang van een niet-clitisch woord naar een clitisch woord behelst en derhalve prosodisch van aard is, zal ik me hier op gaan richten. De auteur op wie ik me zal gaan richten is de eerder genoemde Homeros. Derhalve luidt mijn onderzoeksvraag: ‘In welk stadium bevond de prosodische overgang van bijwoorden naar voorzetsels zich in het Homerische Grieks?’ Bij wijze van deelvragen zal ik het fenomeen ‘prosodische reductie’ nader in kaart brengen in zowel moderne vreemde talen als Grieks en voor het Homerische Grieks op grammaticale, metrische, en syntactische gronden argumenten zoeken of de voorzetsels hier al dan niet nog als zelfstandige woorden gevoeld werden. Uiteindelijk zal blijken dat het Homerische Grieks een groot aantal elementen vertoont die aanduiden dat het onderscheid tussen bijwoorden en voorzetsels bij Homeros nog zo klein is dat er in de praktijk weinig tot geen onderscheid tussen de twee gemaakt kan worden.

Methodologie

Allereerst zal een termenapparaat uiteengezet worden, teneinde beter grip te krijgen op de materie zelf en de lezer meer houvast te geven voor het vervolg. Deze termen zullen hoofdzakelijk betrekking hebben op prosodie en clitische woorden, alsmede diverse andere termen die nodig zijn om de stof beter te kunnen hanteren. Vervolgens zal nader op prosodische verschijnselen worden ingegaan, waarbij primair naar reductiegerelateerde verschijnselen gekeken zal worden, aangezien deze het meest relevant zijn voor de overgang van bijwoord naar voorzetsel. In eerste instantie zullen dergelijke verschijnselen geïnventariseerd worden in moderne vreemde talen, en op basis van de aanname dat deze taalgrensoverstijgend zijn¹ zal vervolgens in het Grieks naar dergelijke verschijnselen gezocht worden. Hierop zal naar de voorzetsels in Homeros zelf gekeken worden en zal aan de hand van grammatica, metriek, en syntaxis nagegaan worden hoe waarschijnlijk het was dat in zijn werk de voorzetsels nog een eigen prosodisch gewicht droegen. Nadat op deze manier geïnventariseerd is op basis van welke zaken gekeken kan worden naar het prosodische gewicht van voorzetsels in Homeros, zal bij wijze van synthese aan de hand van deze punten bepaald worden in hoeverre Homerische voorzetsels nog hun bijwoordelijke status hadden.

¹ Aangezien taal mensenwerk is en de werking van mensenhersenen niet afhankelijk is van de moedertaal van de persoon in kwestie zie ik geen enkele reden waarom verschijnselen die in talloze moderne talen opgaan uitgerekend in het Oudgrieks niet van toepassing zouden kunnen zijn.

Hoofdstuk 1: Terminologie

1.1: Algemene termen

Per definitie is een *voorzetsetel* ‘een woord dat bepaalde betrekkingen aanduidt die er tussen twee zelfstandigheden in een zelfde zin bestaan;’ deze betrekkingen zijn in de regel lokaal of temporeel van aard.² Betreffende de natuur van voorzetsetsels wordt het algemeen geaccepteerd dat zij in eerste instantie lokale bijwoorden waren en later hun status als op zichzelf staand woord verloren hebben. Ter demonstratie neme men een eenvoudig voorbeeld als ἦλυθον ἐς Τροίην. Indien men dit van links naar rechts vertaalt en ieder individueel woord als zelfstandig woord vertaalt, resulteert dit in ‘zij gingen’ – ‘erheen’ – ‘naar Troje’. Semantisch hoort ἐς zowel bij ἦλυθον als Τροίην: enerzijds geeft het het doel van de handeling aan, anderzijds wordt het zelf gespecificeerd door de richtingsbepaling. Een derde verband dat in deze frase aanwezig is treft men aan tussen ἦλυθον en Τροίην zelf: aangezien de accusativus in zijn grondwaarde een betrekking aangeeft, is het voorzetsetel / bijwoord strikt genomen niet noodzakelijk om aan te geven dat Τροίην hier een richting uitdrukt.³ Dit is namelijk de meest voor de hand liggende betrekking die een werkwoord van beweging op een woord in de accusativus zou kunnen hebben.⁴ In het oudste Grieks had men ook voldoende aan de naamval op zich en diende het bijwoord ter nadruk of om een specifiekere nuance aan te geven.⁵ Zo wordt in Il. 16.36 de dativus in een zuiver lokale betekenis gebruikt:

εἰ δέ τινα φρεσὶ σῆσι θεοπροπίην ἀλεείνεις
καί τινα τοι πὰρ Ζηνὸς ἐπέφραδε πότνια μήτηρ,
ἀλλ’ ἐμέ περ πρόεξ ὦχ’, ἅμα δ’ ἄλλον λαὸν ὄπασσον
Μυρμιδόνων, ἦν πού τι φῶς Δαναοῖσι γένωμαι.⁶

² Van Dale tiende druk, 1976.

³ Chantraine 1948, 84.

⁴ Luraghi 1958, 55; cf. ook Lat. *Romam*, ‘naar Rome’.

⁵ Men denke hierbij aan het verschil tussen εἰς en ἐπί.

⁶ ‘En als je in je hart een goddelijk orakel ontvlucht en je machtige moeder je iets van de kant van Zeus heeft voorzegd, stuur dan maar tenminste mij snel vooruit en geef mij de rest van het krijgsvolk der Myrmidonen mee, om te zien of ik een licht voor de Grieken word.’

Opvallend hierbij is dat in Il. 22.292 vrijwel dezelfde frase wordt gebruikt met voorzetsel:

Ἐκτωρ δ' ἔγνω ἦσιν ἐνὶ φρεσὶ φώνησέν τε·

Voorbeelden van een directionele accusativus resp. een separatieve genitivus dienen zich ook aan bij Homeros:⁷

ἐξ Ἀθόω δ' ἐπὶ πόντον ἐβήσετο κυμαίνοντα,
Λῆμνον δ' εἰσαφίκανε πόλιν θείοιο Θόαντος.⁸

ὧ πέπον οὐ τοι Τρῶες ὄνειδείοις ἐπέεσσι
νεκροῦ χωρήσουσι· πάρος τινὰ γαῖα καθέξει.⁹

Later echter verloor de naamval deze nuance en had de toehoorder aan de naamval op zich niet meer genoeg om te begrijpen of zij een lokale waarde uitdrukte en welke dit was; derhalve werd het voorzetsel verplicht. In eerste instantie hadden de voorzetsels/bijwoorden zuiver lokale betekenissen; figuurlijke betekenissen zijn van later.¹⁰

Het voor deze scriptie meest relevante verschil tussen de waarde van het voorzetsel als voorzetsel in enge zin dan wel bijwoord is het zogenoemde *prosodische gewicht* in beide situaties: bij een vertaling als bijwoord heeft het voorzetsel een eigen prosodisch gewicht, terwijl dit niet het geval is bij een vertaling als voorzetsel. Specifieker komt dit erop neer dat een vertaling als bijwoord het voorzetsel de karakteristieken van een zelfstandig woord geeft; het heeft een eigen klemtoon en slaat ergens op wanneer het op zichzelf staand gebruikt wordt. Bij een vertaling als voorzetsel is dit echter niet het geval en heeft het woord geen zelfstandige status, waardoor het als een geheel met het bijbehorende zelfstandig naamwoord wordt uitgesproken, op dezelfde manier als bijvoorbeeld een lidwoord. In dit geval heeft het woord dan *prosodische reductie* ondergaan: het heeft zijn prosodisch gewicht verloren.

⁷ Luraghi 1958, 58 en 65.

⁸ Hom. Il. 14.229-30; 'En vanuit Athoos kwam hij naar de golvende zee, en hij kwam aan in Lemnos, in de stad van de goddelijke Thoas.'

⁹ Hom. Il. 16.628-9; 'Welzeker, de Trojanen zullen niet van het lijk wijken door krenkende woorden; eerder zal de aarde iemand vasthouden.'

¹⁰ Chantraine 1948, 147.

1.2 Termen met betrekking tot appositie en clisis

Zoals wij voorzetsels kennen zijn ze *functiewoorden* of *nonlexicale woorden*. Het tegenovergestelde hiervan is vanzelfsprekend *lexicale woorden*; de meeste woorden vallen onder deze categorie, die gedefinieerd kan worden als woorden met een op zichzelf staande betekenis die het meeste prosodische gewicht dragen. Nonlexicale woorden vormen dan niet de kern van een uit te breiden woordgroep en hebben geen of relatief weinig prosodisch gewicht.¹¹ In de woordgroep ‘op de tafel’ bijvoorbeeld zijn ‘op’ en ‘de’ nonlexicale woorden, terwijl ‘tafel’ een lexicaal woord is. ‘Tafel’ vormt prosodisch het zwaartepunt van deze woordgroep en heeft een duidelijke betekenis als ‘meubelstuk waarop andere voorwerpen geplaatst kunnen worden, bestaande uit een plat bovenblad met een of meerdere poten,’ en zelfs wanneer het helemaal in zijn eentje gebruikt wordt kan het zinnige informatie overbrengen. ‘Op’ en ‘de’ daarentegen dragen nauwelijks een prosodisch gewicht, en hoewel ze wel een betekenis overbrengen in de vorm van ‘dit is een plaats’ en ‘hierop volgt een specifiek geval van het genoemde woord,’ heeft deze betekenis alleen maar waarde als er een lexicaal woord op volgt dat erdoor gespecificeerd wordt. In hun eentje kunnen deze woorden geen nuttige informatie overbrengen.

Indien het voorzetsel geen eigen prosodisch gewicht heeft, maakt het deel uit van een *appositiefgroep*,¹² hetgeen een zogenaamd prosodisch domein is. Het eerstvolgende lagere prosodische domein is het *woord*, dat gedefinieerd kan worden als ‘een afgebakende, betekenisdragende verzameling van klanken’. De appositiefgroep is vervolgens een verzameling van meerdere woorden, één lexicaal woord alsmede een of meerdere functiewoorden, die in zijn geheel één eigen klemtoon draagt.¹³ Hogere prosodische domeinen zijn dan bijvoorbeeld de *kleinere frase*, die meerdere woorden en appositiefgroepen combineert tot (in de regel een zinsdeel) en de *grotere frase*, die echter niet bijzonder relevant zijn op het gebied van voorzetsels.

¹¹ Devine & Stephens 1994, 291.

¹² Vergelijkbare termen zijn ‘prosodisch woord’ en ‘fonetisch woord’, waarvan de precieze definities verschillen onder linguïsten. EAGLL.

¹³ Devine & Stephens 1994, 306.

Op het gebied van gesproken tekst is verreweg de meest relevante term de *chunk*.¹⁴ ‘Unplanned speech,’ spontane gesproken tekst die niet van tevoren gerepeteerd is,¹⁵ bestaat namelijk niet uit volledige afgeronde zinnen: zij gaat met horten en stoten en is in de regel opgebouwd uit losse informatie-eenheden van rond de zeven woorden.

‘ ’s Morgens kom ik altijd lastig m’n bed uit,
en dus heb ik wel eens te weinig tijd om te eten,
dus ja, eh, als dat dan gebeurt,
dan heb ik honger op school.’

Dit korte stukje tekst valt inderdaad in losse informatie-eenheden uiteen: de eerste ‘ademtocht’ behelst ‘lastig opstaan’, waarna volgen ‘weinig tijd om te eten’, ‘onder deze voorwaarde kan iets plaatsvinden’, en ‘honger’. Ook kenmerkend is het gebruik van stopwoordjes zoals ‘dus’ en ‘eh’ die als prosodische komma’s dienen, alsmede het coördinerende gebruik van ‘dan’: het is hier niet primair gebruikt in de expliciete betekenis ‘op dat moment’ of ‘in dat geval’, maar het maakt de toehoorder duidelijk dat de voorwaarde die de spreker zojuist aan het formuleren was afgerond is en nu de corresponderende situatie volgt.

De woorden binnenin appositiefgroepen en prosodische / fonetische woorden hangen zowel syntactisch als fonetisch samen door middel van *clisis*, wat letterlijk ‘het leunen’ betekent. De functiewoorden ‘leunen’ tegen het lexicale woord aan; sommige vooruit (*proclitica*), andere achteruit (*enclitica*).¹⁶ Van nature kunnen pro- en enclitica dan ook geen zin afsluiten respectievelijk openen. Nederlandse voorbeelden van proclitica zijn lidwoorden en voorzetsels: de combinaties ‘aan Jaap’ en ‘de hond’ worden als één woord uitgesproken en de klemtoon ligt op ‘Jaap’ resp. ‘hond’. Een voorbeeld van een Nederlands encliticon is het coördinerende ‘dan’:¹⁷ in de zin ‘Voetbal dan vind ik tegenwoordig niet meer zo interessant’ wordt de combinatie ‘voetbal dan’ als één woord uitgesproken en verschaft ‘voetbal’ de klemtoon van het geheel. Sommige Nederlandse woorden kunnen zowel pro- als enclitisch

¹⁴ naar Bakker 1997.

¹⁵ Dit behelst in principe alle normale, alledaagse gesprekken; men contrasteert dit met ‘planned speech’, zoals een voordracht op een congres

¹⁶ Devine & Stephens 1994, 303-4.

¹⁷ In de betekenis ‘aan de andere kant’.

gebruikt worden, zoals het onbeklemtoonde persoonlijke voornaamwoord ‘ze’ (‘ze zeggen’ resp. ‘zeggen ze’). Griekse voorbeelden van proclitica zijn, afgezien van voorzetsels en lidwoorden, οὐ en μή alsmede voegwoorden zoals ἀλλά en εἰ. Veelvoorkomende voorbeelden van enclitica zijn δέ en τε, ongeaccentueerde persoonlijke voornaamwoorden als με en σφραων, en onbepaalde woorden als τις en πω. In eerste instantie hangen voorzetsels met lexicaal woorden samen via *syntactische clisis*, dat wil zeggen dat woorden die inhoudelijk bij elkaar horen gevoelsmatig een geheel vormen en bij elkaar gevoeld worden. Een voorbeeld hier is het eerder genoemde ‘aan Jaap,’ dat als één informatie-eenheid gevoeld wordt. Dit heeft als vanzelf dan ook *fonologische clisis* tot gevolg: aangezien de woordgroep als één geheel gevoeld wordt en prosodische veranderingen logischerwijs nooit zullen plaatsvinden zonder een zinvolle, syntactische verandering die ze in gang zet,¹⁸ ondergaan de nonlexicale woorden prosodische reductie en krijgt de groep als geheel een eigen prosodisch gewicht.

Clitische woorden vormen zoals gezegd in combinatie met een lexicaal woord een accentteenheid, en in verscheidene gevallen, namelijk wanneer de fonologische en syntactische clisis qua richting overeenkomen,¹⁹ ook een appositiefgroep. De appositiefgroep is een ritmische eenheid, en niet alle accentueel clitische woorden zijn ritmisch appositief.²⁰ Prepositieve elementen, zoals voorzetsels, betrekkelijke voornaamwoorden, en lidwoorden, zijn appositief, terwijl bijvoorbeeld voegwoorden dit niet zijn; deze wijzen syntactisch namelijk vooruit maar fonologisch achteruit. Ook partikels zijn dit in de regel niet; dergelijke woorden kunnen dus bidirectioneel genoemd worden.²¹ Zo vormt ἐν δημοκρατίᾳ een appositiefgroep en vormt deze appositiefgroep samen met een partikel weer de accentteenheid

¹⁸ Zie hoofdstuk 3.1.

¹⁹ Devine & Stephens 1994, 306.

²⁰ Devine & Stephens 1994, 307.

²¹ Een voorbeeld vindt men in Il. 22.340:

ἀλλὰ σὺ μὲν χαλκὸν τε ἄλις χρυσὸν τε δέδεξο
 δῶρα τὰ τοι δώσουσι πατήρ καὶ πότνια μήτηρ,
 σῶμα δὲ οἴκαδ’ ἐμὸν δόμεναι πάλιν, ὄφρα πυρός με
 Τρῶες καὶ Τρώων ἄλοχοι λελάχωσι θανόντα.

(‘Maar jij, ontvang genoeg goud en zilver, welke geschenken mijn vader en machtige moeder je zullen geven, en geef mijn lichaam terug naar huis, opdat de Trojanen en de echtgenotes van de Trojanen mij aan het vuur doen toekomen na mijn dood.’)

τε is van huis uit fonetisch enclitisch, wat hier sowieso al blijkt doordat het direct voor de hoofdcatuur staat.

Syntactisch echter wijst het juist vooruit, aangezien het correspondeert met een volgend τε, dat het aankondigt.

ἐν δημοκρατίαι δέ. Iets vergelijkbaars is zichtbaar in composita van nonlexicalen: ook zonder lexicaal kernwoord kunnen deze een zelfstandige ritmische eenheid vormen, die afgebakend wordt door een afsluitend enclitisch partikel of een brug in een vers.²²

Afgezien van voorzetsels kent het Grieks nog verscheidene andere soorten nonlexicale woorden. De meest conventionele manier om deze te ordenen is op grond van hun grammaticale functie;²³ deze zal ik voor nu ook aanhouden, aangezien dit een herkenbaar en hanteerbaar startpunt vormt.

Naast voorzetsels vormen *voegwoorden* een prominente categorie van proclitische lexicale woorden; zij geven een verband tussen de twee zinnen die zij verbinden aan. Dit kan bijvoorbeeld een oorzakelijk verband zijn (Ne. ‘omdat’ / Gr. ὅτι), een adversatief verband (Ne. ‘maar’ / Gr. ἀλλά), een temporeel verband (Ne. ‘toen’ / Gr. ὅτε), enz. Deze woorden waren evenals voorzetsels oorspronkelijk bijwoorden en hebben vervolgens eveneens prosodische reductie ondergaan nadat ze syntactisch gereduceerd waren tot woorden die slechts het verband tussen twee zinnen aangaven en derhalve niet meer zelfstandig gebruikt konden worden. Een treffend voorbeeld is het Nederlandse ‘toen’, dat met eigen prosodisch gewicht de bijwoordelijke betekenis ‘op dat moment’ heeft, terwijl het zonder eigen prosodisch gewicht een onderschikkend voegwoord met de betekenis ‘op het moment dat’ is. Een zeer passend Grieks voorbeeld is ἀλλά: zoals de vorm al suggereert is dit woord afkomstig van het bijvoeglijk naamwoord ἄλλος en was het van origine een adverbiale accusativus met de betekenis ‘wat de andere zaken betreft’, ‘anderszins’; vervolgens verloor het, zoals ook al uit de accent-anastrophe blijkt, zijn prosodisch gewicht en werd het een proclitisch voegwoord. Het beste Nederlandse equivalent voor ἀλλά in het adverbiale stadium is ons bijwoord ‘echter’.

Betreffende de clisis moet opgemerkt worden dat de fonologische en de syntactische clisis hier goed uit elkaar gehouden dienen te worden: dat voegwoorden fonologisch bij het erop volgende woord horen wil niet zeggen dat dit qua betekenis ook het geval is. Een voegwoord als ἀλλά vormt geen betekenseenheid met het erop volgende woord: de boodschap die het aan de toehoorder overbrengt hangt samen met de voorafgaande zin,

²² Cf. S. Ant. 661 ἐν τοῖς γὰρ οἰκειοῖσιν, Pl. Symp. 209b ἐν τῷ γὰρ αἰσχρῷ.

²³ Zie bijv. Kühner & Gerth 1904 (behandelde categorieën aan hen ontleend).

aangezien het voegwoord uitdrukt ‘het is nog niet afgelopen, hierop volgt nog een tegenstelling’.²⁴

Verder is het, evenals bij voorzetsels, bij voegwoorden echter maar de vraag in hoeverre zij bij Homeros al voegwoorden in de gangbare zin zijn; ook hier kan al beargumenteerd worden dat er hier nog sprake is van bijwoorden.²⁵ Een treffend voorbeeld vindt men in in Il. 1.57-58, betreffende het gebruik van ἐπεὶ, woordenboekbetekenis ‘wanneer/toen’:

οἱ δ' ἐπεὶ οὖν ἤγερθεν ὀμηγερέες τ' ἐγένοντο,
τοῖσι δ' ἀνιστάμενος μετέφη πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς:

Zij – aan de andere kant – op dat moment – dus – waren verzameld – samengebracht – tevens – waren ze geworden – bij hen – aan de andere kant – opstaande – temidden van – sprak – betreffende de voeten – snelle – Achilles.

Wanneer men hier voor ἐπεὶ de woordenboekbetekenis ‘toen’ aanhoudt, is het mogelijk deze zin in correct Nederlands te vertalen tot ‘Dus toen zij verzameld waren en bijeen waren gekomen stond de snelvoetige Achilles op en sprak hen toe.’ Zoals het woordenboek voorschrijft wordt ἐπεὶ hier als een onderschikkend voegwoord vertaald. Het Grieks staat dit echter helemaal niet toe, aangezien δέ juist primair een nevenschikkend partikel is;²⁶ derhalve kan ἐπεὶ het eerste lid niet ondergeschikt maken en kan uitsluitend een bijwoordelijke waarde worden aangenomen. Een betere vertaling zou dus zijn ‘En toen²⁷ dus waren zij al verzameld en bijeengekomen, en Achilles stond op en sprak hen toe.’

Inhoudelijk verwant aan voegwoorden zijn *relativa*. Ook deze geven een verband tussen twee zinnen aan: in dit geval houdt dit verband in dat de bijzin een nadere uitleg bij een (naam)woord uit de hoofdzin vormt. De meest voor de hand liggende voorbeelden vindt men in ὅς en zijn verbogen vormen, die slechts een ander naamwoord uitwerken. Andere

²⁴ Cf. Ne. ‘maar’, dat in de spreektaal met geforceerd prosodisch gewicht ook gebruikt kan worden om (elliptisch) een zin af te sluiten – iets dat een uitsluitend proclitisch woord niet zou moeten kunnen.

²⁵ Cf. Chantraine 1948 II, 360-1.

²⁶ Het onderscheid tussen para- en hypotaxis is bij Homeros nog in volle ontwikkeling; cf. Chantraine 1948 II, 351 e.v.

²⁷ De waarde ‘nadat’ die aan ἐπεὶ toegedicht kan worden kan niet in een Nederlands bijwoord uitgedrukt worden; in het Grieks moet deze in de aoristus gezocht worden.

voorbeelden zijn οἷος en ὅσος, die aangeven dat iets in kwaliteit respectievelijk in kwantiteit met het antecedent overeenkomt.

Misschien wel de meest bekende proclitische nonlexicale woorden vormen de **lidwoorden**, die aangeven dat een specifiek geval van het erop volgende naamwoord bedoeld is. Gezien de deiktische waarde die hieruit blijkt is het niet verwonderlijk dat deze woorden oorspronkelijk – in een wellicht niet-clitische vorm – aanwijzende voornaamwoorden waren, in welke hoedanigheid ze bij Homeros geregeld aangetroffen worden. Deze deiktische waarde is eveneens terug te zien in het zowel zichtbaar qua vorm als qua betekenis verwante betrekkelijk voornaamwoord.

De laatste duidelijk af te bakenen categorie wordt gevormd door de **negaties**, die aangeven dat van het erop volgende woord geen sprake is. Het Grieks kent er twee:²⁸ οὐ, voor ontkenningen van feiten, en μή, voor ontkenningen van niet-feiten, bijvoorbeeld gebruikt bij conjunctieven, optatieven, en conditionele participia.

Indefinita vormen een belangrijke groep van enclitische nonlexicale woorden. Hierbij kan men denken aan onbepaalde vormen van alle woordsoorten: het schoolvoorbeeld is het onbepaalde τις in al zijn naamvallen. Ook alle ongeaccentueerde bijwoorden, van het soort ποτε/που/πη, vallen hieronder. Ook **ongeaccentueerde persoonlijke voornaamwoorden**, zoals με, τοι, en σφισιν – in tegenstelling tot het lexicale ἐμέ, σοί, etc. – vormen hier een prominente categorie. Een laatste groep wordt gevormd door een verder willekeurige verzameling **partikels** die niet gebruikt kunnen worden om een zin te openen – men denke hierbij aan bekende voorbeelden als μέν, δέ, δή, που, en οὐν – en nuancerende partikels als περ. Bij enkele van deze partikels moet echter opnieuw uitdrukkelijk opgemerkt worden dat zij uitsluitend op fonologisch gebied strikt enclitisch zijn: op syntactisch gebied zijn partikels zoals δέ namelijk eerder proclitisch van aard. Waar δέ fonetisch tegen het voorafgaande woord aan leunt en daarom ook geen zin kan openen, betekent het inhoudelijk echter ‘er komt nog iets aan’: met andere woorden, dergelijke partikels wijzen vooruit naar het tweede lid van de zin, en ze hebben dit nodig om te kunnen bestaan.²⁹ Tot slot kunnen enkele partikels, zoals ἄν, zowel pro- als enclitisch gebruikt worden.

²⁸ De samengestelde ontkenningen οὐδέεις e.v.a zijn niet clitisch. Deze zijn namelijk samengesteld uit de clitische woorden οὐ en δέ met het lexicale kernwoord εἶς en zijn derhalve vergelijkbaar met clusters als ἐν τῇ δημοκρατία.

²⁹ Er bestaan uitzonderingen; zo kan δέ bij Plato wel een zin afsluiten; zie bv. Pl. Euth. 2b9:

ἔστι δὲ τῶν δῆμων

Bij sommige van de onderscheiden nonlexicale woorden³⁰ kunnen simplicia en verlengde dan wel samengestelde vormen onderscheiden worden. Het is opvallend dat Homeros een grote voorkeur voor de eenvoudigere vormen lijkt te hebben. Zo gebruikt hij het partikel δή in totaal 971 keer, terwijl de versterkte vormen δήπουθεν, δῆθεν, en δῆτα helemaal niet voorkomen. Ook de vorm δήπου komt nauwelijks voor: in de gebruikte teksteditie wordt zij helemaal niet aangetroffen. Hierbij moet echter aangetekend worden dat de orthografie dit vertroebelt, aangezien de combinatie δή που – die hetzelfde betekent, aangezien de spatie een keuze van de uitgever is – acht maal voorkomt. Desalniettemin blijkt duidelijk Homeros' voorkeur voor het niet-samengestelde partikel.³¹ Hetzelfde komt naar voren in het gebruik van ὥς, dat in totaal 541 keer wordt aangetroffen, terwijl de versterkte vorm ὄπως met een frequentie van 74 aanmerkelijk zeldzamer is. Andere in later Grieks veel voorkomende versterkte vormen, ὥσπερ en ὥστε,³² worden helemaal niet aangetroffen, hoewel hier eveneens sprake is van orthografische vertroebeling en ze met spatie wel in bescheiden mate aan worden getroffen.³³ Eenzelfde trend is zichtbaar bij in later Grieks prominente partikels zoals τοίγαρ en μέντοι, die bij Homeros niet respectievelijk nauwelijks worden aangetroffen.

Relevant voor clitische partikels is de *wet van Wackernagel*, die in het Grieks alsmede andere oude Indo-Europese talen observeerde dat enclitische partikels in de regel op de tweede

Πιτθεύς, εἴ τινα νῶ ἔχεις Πιτθέα Μέλητον οἶον τετανότριχα
καὶ οὐ πάνυ εὐγένειον, ἐπίγρυπον δέ.

(‘Hij is van de deme Pythos, als je een of andere Pythiër Meletos in gedachten hebt, zo iemand als een man met dun haar en niet bepaald met een mooie baard maar wel met een kromme neus.’)

Dergelijke gevallen kunnen het beste verklaard worden door de zin elliptisch te lezen, vergelijkbaar met het Nederlandse ‘Piet is goed in wiskunde, maar Jan niet.’

³⁰ Zie appendix 3.

³¹ In iets later Grieks, rond de klassieke periode, komen de langere partikels meer voor. Vanzelfsprekend heeft δή nog steeds duidelijk de overhand: het komt 184 maal voor bij Apollonios, 1395 maal bij Herodotos, en 4569 maal bij Plato. δῆτα komt vijfmaal voor bij Herodotos, 146 maal bij Plato, en niet bij Apollonios; δῆθεν komt acht maal voor bij Apollonios, 13 maal bij Herodotos, en eenmaal bij Plato; het nog significant langere en derhalve vulgairdere en uit nog later Grieks komende δήπουθεν komt van deze drie auteurs slechts bij Plato voor, namelijk tweemaal.

³² 34 resp. 154 maal in Herodotos, 0 resp. 10 maal in Apollonios, 1019 resp. 627 maal in Plato.

³³ Hierbij dient aangetekend te worden dat bv. het τε van ὥστε in enkele van deze gevallen een schoolvoorbeeld van een episch τε is, m.a.w. dat het minder nadrukkelijk deel uitmaakt van ὥστε dan in standaardgevallen; in deze gevallen betreft het simpelweg een versterkt ὥς, waar bij ὥστε in Homeros het element τε een eigen, generaliserende, nuance met zich meebrengt.

positie van een zin of clause willen staan, waarmee bedoeld wordt dat ze na het eerste prosodische woord komen.³⁴ Hierbij kan onderscheid gemaakt worden tussen partikels die op de hele zin betrekking hebben en van nature op de tweede positie van de zin zelf willen staan, zoals δέ, γάρ, en ἄρα; partikels die slechts op een clause betrekking hebben en op de tweede positie van een clause willen staan, zoals ἄν en de onbeklemtoonde persoonlijke voornaamwoorden; en partikels die uitsluitend op één woord betrekking hebben, zoals γε.

ὥς δ' ὅτ' ὀπωρινὸς Βορέης νεοαρδέ' ἄλωϊν
 αἴψ' ἀγξεράνη· χαίρει δέ μιν ὅς τις ἐθείρη·
 ὦς ἐξηράνθη πεδίον πᾶν, κὰδ δ' ἄρα νεκροῦς
 κῆεν· ὃ δ' ἐς ποταμὸν τρέψε φλόγα παμφανόωσαν³⁵

De *scope* van δέ richt zich over de hele zin – de betekenis van het partikel is immers ‘hier volgt nog meer’ – waardoor het uitsluitend na het eerste prosodische woord kan komen. τις daarentegen richt zich slechts op een kleinere clause waar het in staat: per slot van rekening doet het niets anders dan het onderwerp van de betreffende clause onbepaald maken, waardoor het hier verderop in de hoofdzin, direct na ὅς, gebruikt kan worden. Hetzelfde gaat ook op voor μιν – alleen heeft dit hier als lijdend voorwerp bij χαίρει betrekking op het eerste woord van de zin, waardoor het eveneens achter het eerste prosodische woord komt.

ἄνευ γὰρ δὴ μάγου οὐ σφι νόμος ἐστὶ θυσίας ποιέεσθαι.³⁶

Hetzelfde is in deze zin zichtbaar: γάρ en δὴ hebben, als verklarende en benadrukkende partikels, hun scope over de hele zin gericht en komen derhalve na het eerste prosodische

³⁴ Het varieert hierbij of voorzetsels wel of niet als losse prosodische woorden worden gezien: zo komt het partikel δέ in talloze gevallen direct achter een voorzetsel op de eerste positie van de zin of vers – cf. Hom. Il. 16.135, ἀμφὶ δ' ἄρ' ὄμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον ἢ χάλκεον, αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε: ‘En hij wierp zijn bronzen zwaard met zilveren knop om de schouders, en vervolgens ook zijn grote, stevige schild.’ – maar zijn er ook gevallen te vinden waar het juist achter een voorzetsel plus het bijbehorende zelfstandige naamwoord komt, zoals Hom. Il. 22.398, ἐκ δίφροιο δ' ἔδησε, κάρη δ' ἔλκεσθαι ἔασεν, ‘en hij bond hem aan de wagen en liet het hoofd gesleept worden.’

³⁵ Hom. Il. 21.346-9; ‘En zoals wanneer Boreas in de herfst het pas gespreide veld snel doet dragen; en het verheugt degene die het bebouwt; zo werd de hele vlakte droog en verbrandde hij de lijken; maar toen wendde hij zijn fonkelende vlam tot de rivier.’

³⁶ Hdt. Hist. 1.132.3; ‘Zónder magiër namelijk is het voor hen niet het gebruik offers te verrichten.’

woord. $\sigma\phi\iota$ aan de andere kant heeft zijn scope slechts gericht over de frase ‘het is voor hen het gebruik’ en staat derhalve op de tweede positie van deze frase in plaats van op de tweede positie van de hele zin.

1.3 Kernbegrippen met betrekking tot Homeros, orale poëzie, en metriek

De gangbare theorieën over de Homerische epen classificeren deze als *orale poëzie*:³⁷ poëzie die tijdens de ‘performance’ al improviserend gecomponeerd werd door een *aoidos*. Diverse typische kenmerken van het Homerische epos worden hieraan toegeschreven: aangezien het namelijk niet redelijkerwijs mogelijk is om al improviserend gevarieerde afgeronde, periodische zinnen op papier te stellen zoals in geschreven poëzie had de dichter een aantal manieren achter de hand om hier zo vloeiend mogelijk zo dicht mogelijk bij in de buurt te komen. *Formules* vormen hiervan de bekendste.³⁸ Dit zijn geregeld letterlijk terugkerende frasen of zinnen, soms zelfs in de vorm van een complete scène (de zgn. ‘typische scène’; schoolvoorbeelden zijn het aantrekken van de wapenrusting en het klaarmaken van het eten). Een veelgeciteerd voorbeeld van een formule is τὸν δ’ ἀπαμείβομενος προσέφη, hetgeen standaard gebruikt kon worden om een wisseling van spreker aan te duiden en de eerste drieënhalve voet van het desbetreffende vers vulde. De resterende lettergrepen konden dan besteed worden aan het noemen van de nieuwe spreker. Hierbij sluiten de *epitheta ornantia* aan:³⁹ dit zijn bijvoeglijke naamwoorden die in vaste combinaties met bepaalde personages voorkomen maar geen contextueel relevante inhoud toevoegen; een bekend voorbeeld is δῖος Ὀδυσσεύς. Afhankelijk van hoeveel lettergrepen een eigennaam moest innemen kon derhalve dan ook een epitheton met de passende hoeveelheid lettergrepen gekozen worden: zo zou voor de gegeven formule een vers opgevuld kunnen worden met sprekers als πολύμητις Ὀδυσσεύς, πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς, en κορυθαίολος Ἔκτωρ.

In de ruime zin van het woord is een *cesuur* een woordscheiding in een metrisch vers.⁴⁰ In de enge zin wordt hiermee ook vaak de *hoofdcatuur* bedoeld, die zich op een uitzondering na altijd in de derde voet van de dactylische hexameter bevindt en de belangrijkste metrische grens binnen het vers vormt;⁴¹ derhalve kan men in deze voet behoudens zeer uitzonderlijke gevallen altijd een woordscheiding verwachten. Andere belangrijke cesuren, de nevensesuren, bevinden zich tussen de vierde en de vijfde voet (*bucolische diairesis*⁴²) respectievelijk in de tweede voet. Op de hoofdcatuur is een duidelijke prosodische scheiding aanwezig, wat op de

³⁷ Kirk 1985, 11.

³⁸ Parry 1971, 8.

³⁹ Parry 1971, 10.

⁴⁰ Kirk 1966, 76.

⁴¹ Kirk 1966, 76; Korzeniewski 1968, 30.

⁴² Een diairesis is een woordscheiding op een voetgrens; zie voor de bucolische Koster 1953, 69.

nevencesuren in iets mindere mate ook het geval is. Aan de hand van deze grenzen hebben diverse geleerden⁴³ geprobeerd verzen in *cola*, segmenten, in te delen; sommigen probeerden dit op inhoudelijke gronden te doen, anderen op prosodische of metrische gronden. Het tegenovergestelde van een cesuur is een *brug*, een positie in een vers waar woordscheiding vermeden werd. Een voorbeeld is de brug van Hermann, die stelt dat er tussen de twee korte lettergrepen van een dactylische vierde voet geen woordscheiding voor kan komen.⁴⁴

⁴³ Fränkel 1926, Porter 1951, Kirk 1985.

⁴⁴ Korzeniewski 1968, 34.

Hoofdstuk 2: Prosodische reductie en voorzetsels

2.1 Prosodische reductie in moderne vreemde talen

Prosodie is een suprasegmentele term die zich primair op lettergrepen richt – zij bestudeert alle eraan gerelateerde zaken, zoals intonatie, ritme, en gewicht. Het bestuderen van prosodie, in het bijzonder voor dode talen zoals het Grieks, wordt bemoeilijkt door het feit dat deze in de regel niet of zeer moeilijk uit de geschreven tekst op te maken is. Men bekijke bijvoorbeeld de volgende zin het Nederlands:

‘Dat heb je toch maar weer mooi voor elkaar!’

Uit de tekst zelf blijkt niet echt wat de spreker hier bedoelt – deze zin op zich kan namelijk enerzijds een oprecht compliment zijn, maar anderzijds kan zij ook de toehoorder op een sarcastische manier terechtwijzen. Zelfs zonder context kan een toehoorder echter uit deze zin opmaken hoe zij bedoeld is: de intonatie is hier namelijk alles. Een ander bekend voorbeeld komt uit het Engels:

‘Don’t you just love it?’

Enerzijds kan dit betekenen: ‘Vind je dit niet fijn?’; anderzijds kan het echter ook prima gebruikt worden in de betekenis: ‘Heb je hier niet ook zo’n gruwelijke hekel aan?’ Ook hier zal een toehoorder aan de intonatie genoeg hebben om te kunnen horen welke van de twee varianten bedoeld is – uit de geschreven tekst valt dit echter niet op te maken.

De volgende zin verdient aandacht om een andere reden:

‘Volgende keer moet je daar beter op letten.’

Deze zin kan op twee manieren uitgesproken worden: enerzijds kan men simpelweg zeggen: ‘Volgende keer moet je daar beter op letten,’ maar anderzijds kan deze zin ook vaak uitgesproken worden als ‘Volgende keer moet je dáár beter op letten.’ Evident is er in het tweede geval sprake van een aantal andere zaken waar de toehoorder wel prima op gelet heeft, waardoor hetgeen waar hij wel beter op moet letten extra nadruk behoeft – dientengevolge

wordt deze nadruk in de uitspraak van ‘daar’ tot uitdrukking gebracht. Hier wordt het dus aan de hand van de nadruk op een woord de *focus* ondersteund. In het eerste geval daarentegen is er slechts sprake van één relevante zaak en is er daarmee ook geen extra nadruk vereist om de focus op de goede zaak te krijgen. De geschreven tekst echter maakt – normaal gesproken – geen onderscheid tussen deze twee varianten in moderne talen.

Een ander noemenswaardig verschijnsel – dat in het bijzonder voor het ontstaan van voorzetsels relevant zal zijn – is reductie: lettergrepen waar de spreker minder nadruk op legt verliezen hun gewicht, soms zelfs totdat ze nauwelijks meer individuele lettergrepen zijn en dit ook in de geschreven tekst tot uitdrukking wordt gebracht. Voorbeelden zijn er ten overvloede; enkele bekende komen uit het Engels:

‘She can’t possibly know why he’d do something like this.’

Deze zin luidt voluit ‘She can not possibly known why he would do something like this.’ Kennelijk kon de boodschap van ‘not’ en ‘would’ echter ook overgebracht worden zonder deze woorden hun volledige gewicht toe te kennen, wat dan ook gebeurde – en na verloop van tijd waren deze lettergrepen dermate gereduceerd dat dit ook in de spelling tot uitdrukking werd gebracht. Vergelijkbare voorbeelden kan men terugvinden in de Nederlandse en Duitse spreektaal, hoewel deze hier niet door de officiële spelling erkend worden.⁴⁵

‘Als dat gebeurt, dan wordt het lastig, kan’k je vertellen.’

‘Dann wird’s mir ja ein bisschen zu schwierig.’

‘Ich hab’ dir das gestern schon gesagt.’

In de eerste twee voorbeelden is sprake van een klein voornaamwoord – ‘ik’ respectievelijk ‘es’ – dat kennelijk niet met zijn volle gewicht uitgesproken hoeft te worden om de boodschap over te brengen. In het laatste voorbeeld is sprake van een iets andere vorm van reductie waarbij een lichte slotlettergreep niet vereist is om de betekenis van een woord over te brengen en helemaal weggelaten wordt. De schrijftaalkom is ‘ich habe’, maar wat bedoeld wordt is ruimschoots duidelijk zonder de slotklinker, en aangezien deze slechts een stomme e

⁴⁵ Met betrekking tot Engels dient de opmerking gemaakt te worden dat dergelijke afkortingen in de regel niet geaccepteerd worden in strikt formele teksten.

is, kan deze eenvoudig wegvallen. Ook het Frans, Spaans, en Italiaans bevatten talloze voor de hand liggende voorbeelden hiervan. Verder komt het geregeld voor dat twee woorden die minder gewicht dragen tot een woord samenklonteren:

‘Ce n’était pas possible de savoir qu’est-ce qu’il a fait;’ elisie van ‘ne’ en ‘que’.

‘Je ne sais pas encore à quelle heure j’irai au supermarché ;’ contractie van ‘à’ + ‘le’.

‘Potrebbe dirme dov’è il Foro Romano?;’ elisie van ‘dove’

‘Ho messo i biglietti nella mia borsa;’ contractie van ‘in’ + ‘la’.

‘Ya se que eres del norte;’ contractie van ‘de’ + ‘el’.

In de spreektaal kan dit nog stukken verder gaan en kan het wegvallen van klinkers zelfs voor medeklinkers plaatsvinden:

‘ ‘Mais non’, j’répondais à Arthur.’

Helaas kan, zoals al gezegd, deze reductie lang niet altijd uit de geschreven tekst opgemaakt worden – men vergelijk de volgende twee zinnen:

‘Als het niet lukt, dan kan ik het wel voor je doen.’

‘Als het dan nog steeds niet lukt, dan kan ik het wel voor je doen.’

Het ‘dan’ in het tweede lid van de zin zal in het tweede voorbeeld een veel groter gewicht dragen in het eerste voorbeeld: de context vergt daar immers meer nadruk. In het eerste voorbeeld is ‘dan’ namelijk slechts een inhoudelijk compleet overbodig element dat slechts het ‘als’ uit de bijzin coördineert, waar het in de tweede zin een veel nadrukkelijkere lading draagt: hier onderstreept het namelijk met een geïmpliceerd (en wellicht ook in de context aanwezig, maar dat terzijde) ‘als je alle andere mogelijkheden geprobeerd hebt en anders niet’, waardoor het op inhoudelijke gronden veel meer nadruk behoeft en deze prosodisch dan ook zal krijgen.

Het punt is dat het gewicht van het woordje ‘dan’ op geen enkele manier direct terug te zien is in de geschreven tekst zelf – en er zijn talloze gevallen waar de context zich er aanmerkelijk minder toe zal lenen om de intensiteit van het woord af te leiden dan het hier aangeboden voorbeeld. Partikels zijn hiervoor bij uitstek relevant, aangezien deze van nature geen vaste klemtoon hebben en hun gewicht kan verschuiven naargelang de andere woorden

in de zin of de spreker dit verlangen. Ook dit is zichtbaar in talloze moderne talen: men vergelijkte bijvoorbeeld de volgende twee Nederlandse zinnen.

‘Ik weet wel niet of ik het morgen al af kan hebben.’

‘Hij zal er morgen wel nog steeds mee bezig zijn.’

In de eerste zin draagt ‘wel’ beduidend meer gewicht dan in de tweede zin, hoewel het betreffende woord in beide zinnen dezelfde waarde heeft, namelijk die van een concessief partikel. Nog treffender zijn de volgende zinnen, waar ‘toch’ in de eerste zin veel meer gewicht draagt dan in de tweede, hoewel het met hetzelfde woord gecombineerd wordt:

‘Het gaat me toch niet lukken.’

‘Je gaat me toch niet vertellen dat je het weer vergeten bent?’

In beide gevallen draagt het concessieve partikel een groter gewicht wanneer de concessieve lading van de zin sterker is. ‘Ik weet wel niet of ik het morgen al af kan hebben’ en ‘Het gaat me toch niet lukken’ contrasteren sterker met hun context. Bij de eerste zal er sprake van zijn geweest dat de toehoorder zijn werk op zo kort mogelijke termijn af moest hebben, en bij de tweede zal men in de context in zijn gegaan op de situatie dat de toehoorder wel succesvol afrondt waarmee hij bezig is; derhalve krijgen de partikels hier extra gewicht om het contrast te onderstrepen. Bij de andere zinnen is er echter meer sprake van versteende combinaties in ‘zal wel’ en ‘toch niet’, waardoor er geen reden is om de partikels extra gewicht te verlenen.

Ook dit beperkt zich niet tot het Nederlands:

‘Now, you’d better be more careful next time.’

‘Now that was not quite what I expected.’

In beide zinnen heeft ‘now’ dezelfde waarde, namelijk ‘welnu’; in de eerste zin draagt het echter veel meer nadruk dan in de tweede zin. Dit is niet zo verrassend wanneer men de voor de hand liggende context bij de hand neemt. In beide gevallen is ‘now’ een transitioneel partikel,⁴⁶ en in de eerste zin is deze overgang ook waar de nadruk op ligt: de spreker wil direct de aandacht van de toehoorder trekken en gebruikt hier het partikel ‘now’ voor. In de

⁴⁶ www.merriam-webster.com, lemma ‘now’, geraadpleegd 6 juli 2015.

tweede zin is het echter anders: hier is sprake van een (geïmpliceerd) contrast met wat de spreker wel verwachtte, waardoor de nadruk komt te liggen op wat de spreker niet verwachtte maar wel werkelijkheid bleek: 'that'. 'Now' heeft hier dezelfde waarde van transitioneel partikel, maar de context legt het hier geen prosodisch gewicht op. Vergelijk ook het volgende Duitse paar, waar in het eerste voorbeeld het gewicht vrij constant op 'ganz' ligt en in het tweede voorbeeld het gewicht net zo eenvoudig op 'schnell' kan komen te liggen en 'ganz' vrij licht kan blijven:

'Das ist ja ganz gut.'

'Dann werde ich ganz schnell nach Hause fahren.'

Op grond van de voorbeelden in deze vorige sectie zou duidelijk moeten zijn dat reductie en variabel prosodisch gewicht van lettergrepen aan de orde van de dag zijn in talloze moderne vreemde talen; derhalve is het redelijk om aan te nemen dat dit in het Grieks ook het geval was.

2.2 Prosodische reductie in het Grieks

Van sommige van deze verschijnselen wordt door de handschriften van de overgeleverde teksten ondersteund dat ze ook in het Grieks voorkwamen. Zo is het wegvallen van slotklinkers, elisie, iets dat in het Grieks ondubbelzinnig geattesteerd is; het is bij het Grieks zelfs het geval dat het ons op schrift is overgeleverd.

τῷ δ' ἐπὶ Παιήων ὀδυνήφατα φάρμακα πάσσω
ἠκέσατ'· οὐ μὲν γάρ τι καταθνητός γ' ἐτέτυκτο.
ὡς δ' ὄτ' ὀπὸς γάλα λευκὸν ἐπειγόμενος συνέπηξεν
ὕγρὸν ἐόν, μάλα δ' ὄκα περιτρέφεται κυκώωντι,
ὡς ἄρα καρπαλίμως ἴησατο θοῦρον Ἄρηα.⁴⁷

Ook op niet-schriftelijke gronden kan echter aangetoond worden dat de slotklinkers hier weg zijn gevallen: dit is namelijk een vereiste om met het metrum uit te komen. Men bekijk bijvoorbeeld de eerste regel, die zonder de elisie τῷ δὲ ἐπὶ Παιήων ὀδυνήφατα φάρμακα πάσσω geluid zou hebben. Dit past niet in de dactylische hexameter, aangezien op de eerste, lange, lettergreep dan drie korte zouden volgen, en hierdoor wordt de elisie ook op niet-orthografische gronden bevestigd. Ditzelfde doet zich voor in het Latijn, waar elisie in tegenstelling tot in het Grieks helemaal niet op schrift werd uitgedrukt:

Coniugis adventum praesenserat inque nitentem
Inachidos vultus mutaverat ille iuvencam;
bos quoque formosa est. Speciem Saturnia vaccae,
quamquam invita, probat, nec non et cuius et unde
quove sit armento, veri quasi nescia, quaerit.⁴⁸

In het derde vers vormt 'bos quoque' een dactylus en zijn de eerste twee lettergrepen van 'formosa' lang. Helaas is de slot-a kort, waardoor deze niet in een hexameter zou passen;

⁴⁷ Hom. Il. 5.900-4; En Paion genas hem door er pijnstillende kruiden op te strooien; want hij was niet sterfelijk. En zoals wanneer vijgensap haastig witte melk doet verstijven, hoewel hij vloeibaar is, en het stolt onder het roeren, zo snel genas hij de onstuimige Ares.'

⁴⁸ Ov. Met. 1.610-4; 'Hij had de komst van zijn echtgenote voorvoeld en het aangezicht van de dochter van Inachos in een stralende koe veranderd; zelfs als rund was ze mooi. Saturnia prees, hoewel tegen haar wil, het uiterlijk van de koe, en zeker ook vroeg ze als het ware onwetend van de waarheid van wie ze was en waarvandaan en van welke kudde.'

derhalve moet dit als een lettergreep met het erop volgende ‘est’ gelezen worden, dat wel een lange lettergreep vormt en zo de hexameter in stand houdt. Hetzelfde is zichtbaar in de volgende regel: de lettergreep ‘in-’ van ‘invita’ wordt afgesloten door een medeklinker en is dus metrisch lang, maar het voorafgaande ‘-quam’ is metrisch kort. Aangezien een hexameter niet met lang – kort – lang kan openen, moeten deze lettergrepen dus samen gelezen worden, om de hexameter met een spondee te laten openen.

Ook het aan elisie verwante samensmelten van twee lettergrepen komt veel voor in het Grieks, zowel binnenin woorden (contractie) als tussen woorden (crasis). Contractie is normaliter het eerste klankverschijnsel dat men op school in het Grieks leert, om precies te zijn binnenin werkwoorden:⁴⁹

μέλλω γὰρ οὖν ἅπτα ὑμῖν ἐρεῖν καὶ ἄλλα ἐφ’ οἷς ἴσως βοήσεσθε· ἀλλὰ
μηδαμῶς ποιεῖτε τοῦτο.⁵⁰

De tweede persoon meervoud van ποιέω bestaat uit de stam ποιε, de themavocaal ε, en de persoonsuitgang τε en zou dus ποιέετε moeten luiden. Kennelijk had men het niet nodig om alle elementen nadrukkelijk uit te spreken en trokken de twee epsilon samen tot een lange, gesloten e. Dit verschilt echter per dialect, en in andere dialecten, zoals Herodotos’ Ionisch, vinden deze contracties niet altijd plaats:

Τὰ δὲ γράμματα τάδε ἔλεγε· «Ἄνδρες Ἴωνες, οὐ ποιέετε δίκαια ἐπὶ τοῖς πατέρας
στρατευόμενοι καὶ τὴν Ἑλλάδα καταδουλούμενοι.⁵¹

Dezelfde werkwoordsvorm komt hier niet-gecontraheerd voor. Aan de andere kant vinden bepaalde andere contracties echter wel plaats: in καταδουλούμενοι is de omikron van de stam samengetrokken met de themavocaal.

⁴⁹ Zie bijv. Bubenik 1983, 69-73.

⁵⁰ Pl. Ap. 30c6; ‘Want ik ben van plan jullie nu nog andere dingen te zeggen waarop jullie waarschijnlijk zullen schreeuwen; maar doe dat in geen geval.’

⁵¹ Hdt. 8.22; ‘En in de brief stond het volgende: “Heren Ioniërs, jullie verrichten onrechtvaardige zaken door tegen jullie vaders op te trekken en Griekenland tot slaaf te maken.’

Wanneer contractie over een woordgrens plaatsvindt, is er sprake van crasis.⁵² Dit verschijnsel treedt in de regel op bij nonlexicale woorden,⁵³ en ook hier zijn talloze voorbeelden in poëzie schriftelijk overgeleverd:

τῆνον μὰν θῶες, τῆνον λύκοι ὠρύσαντο,
τῆνον χῶκ δρυμοῖο λέων ἔκλαυσε θανόντα.⁵⁴

De drie (!) woorden καὶ ὁ ἕκ droegen kennelijk individueel allemaal zo weinig gewicht dat de dichter ze eenvoudig als een woord kon uitspreken. Ook in dit geval wordt de crasis niet alleen door het schrift maar ook door het metrum bevestigd, aangezien er anders sprake zou zijn van drie opeenvolgende korte lettergrepen.

Prosodische reductie kan in veel gevallen ook tot clisis leiden: naarmate een woord zijn eigen prosodische gewicht verliest, verliest het ook zijn status als zelfstandig woord en zal dus een ‘gastheer’ nodig hebben om te kunnen bestaan. In dit geval zal een clitisch geworden woord tegen een erop volgend (als procliticon) of voorafgaand (als encliticon) aan leunen. De eerder beschreven partikels vormen ook in het Grieks hierbij een prominente categorie. Enclitische partikels kunnen een structurerende werking in een zin hebben, waarbij ze bijvoorbeeld als een soort ‘prosodische komma’s’ dienst doen:⁵⁵ een treffend voorbeeld vindt men in Il. 16.64:

τῦνη δ' ὅμοιον μὲν ἐμὰ κλυτὰ τεύχεα δῶθι,
ἄρχε δὲ Μυρμιδόνεσσι φιλοπτολέμοισι μάχεσθαι.⁵⁶

⁵² EAGLL, lemma Crasis.

⁵³ Eventueel kan er ook een lexicaal woord aan deelnemen, bv. ἀνήρ = ὁ ἀνήρ; tussen meerdere lexicale woorden vindt het echter niet plaats.

⁵⁴ Theocr. Id. 1.71-2; ‘Hem bejammerden de jakhalzen, hem bejammerden de wolven, hem beweende de leeuw ui het kreupelhout nu hij was overleden.’

⁵⁵ Bakker 2006, 96.

⁵⁶ ‘Jij dan, trek mijn vermaarde wapens aan op je schouders en ga de oorlogszuchtige Myrmidonen voorop op te strijden.’

Ook in Herodotos is dit verschijnsel te zien:

Οὗτος δὴ ὧν ὁ Κανδαύλης ἠράσθη τῆς ἑωυτοῦ γυναικός, ἐρασθεὶς δὲ ἐνόμιζέ οἱ εἶναι γυναῖκα πολλὸν πασέων καλλίστην.⁵⁷

Θεμιστοκλῆς δέ, οὐ γὰρ ἐπαύετο πλεονεκτέων, ἐσπέμπων ἐς τὰς ἄλλας νήσους ἀπειλητηρίους λόγους αἴτεε χρήματα διὰ τῶν αὐτῶν ἀγγέλων [Χρεώμενος] τοῖσι καὶ πρὸς Ἀνδρίου ἐχρήσατο, λέγων ὡς εἰ μὴ δώσουσι τὸ αἰτεόμενον, ἐπάξει <σφι> τὴν στρατιὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ πολιορκέων ἐξαίρησει.⁵⁸

Hier isoleren de partikels de eerste woorden en geven ze deze extra nadruk, zoals ook in spreektaal met een hoorbare komma gedaan kan worden. Deze fragmenten kunnen gelezen worden als ‘Jij dan, doe mijn vermaarde wapens om je schouders’, ‘Deze Kandaules dus, die werd verliefd op zijn eigen vrouw’, en ‘En Themistokles, want hij hield niet op te twisten, zond ...’; men vergelijkte het Nederlandse ‘en m’n zusje dan, die weet echt niet wat ze wil.’ In het eerste en derde voorbeeld bewerkstelligt het partikel ook *epanalepsis* en een *nominativus pendens*, waarbij een zinsdeel in de vorm van een nominativus uit de zin getrokken wordt voor extra nadruk – hier zondert het partikel deze nominativus van de rest van de zin af. In het tweede voorbeeld wordt een aanwijzend voornaamwoord afgezonderd van de rest van de zin, waardoor de partikels de verschuiving van onderwerp extra onderstrepen.

⁵⁷ Hdt. 1.8.1; ‘Deze Kandaules dus werd verliefd op zijn eigen vrouw, en verliefd meende hij dat hij verreweg de mooiste vrouw van allen had.’

⁵⁸ Hdt. Hist. 8.112.1; ‘En Themistokles, want hij hield niet op meer te willen hebben, eiste dreigende woorden naar de andere eilanden sturend geld door middel van dezelfde bodes van wie hij ook tot de Andriërs gebruik gemaakt had, zeggende dat hij, als ze niet zouden geven wat geëist werd, het leger van de Grieken op ze af zou leiden en ze in belegering zou overweldigen.’

2.2.1 Voorzetsels

Men hoeft slechts naar hun betekenis te kijken om te zien dat voorzetsels verwant zijn met lokale bijwoorden: vrijwel ieder voorzetsel kan namelijk gebruikt worden om van een bepaald voorwerp of handeling aan te geven waar dit zich bevindt of heeft plaatsgevonden. Om als echt voorzetsel in plaats van bijwoord gezien te worden moet het echter niet alleen qua betekenis maar ook qua uitspraak bij het zelfstandige naamwoord horen; met andere woorden, het moet hiermee één geheel vormen. Derhalve zijn voorzetsels pas ‘voorzetsels’ in de enge zin van het woord wanneer ze geen vast prosodisch gewicht hebben – wanneer ze dit onder normale omstandigheden wel hebben zijn het nog bijwoorden. Bij Homeros zijn ook voorbeelden te vinden waarbij het ‘voorzetsel’ ondubbelzinnig als bijwoord gebruikt wordt en niet als voorzetsel gezien kan worden:

Ζεὺς δὲ πρὸς ὄν λέχος ἦι Ὀλύμπιος ἀστεροπητής,
ἔνθα πάρος κοιμᾶθ' ὅτε μιν γλυκὺς ὕπνος ἰκάνοι
ἔνθα καθεῦδ' ἀναβάς, **παρὰ** δὲ χρυσόθρονος Ἥρη.⁵⁹

‘En Zeus, de olympische bliksemslingeraar, ging naar zijn bed, waar hij sliep toen de zoete slaap bij hem aankwam; daar klom hij in en sliep hij, en bij hem was Hera met de gouden troon

Ook na Homeros komen hiervan nog diverse gevallen voor:

τὸ δὲ ἐνθεῦτεν ἦδη κατ' ἄλλον <καὶ ἄλλον> διεξέρχεται παραδιδόμενα, **κατὰ** περ ἐν Ἑλλησι
ἢ λαμπαδηφορίῃ τὴν τῷ Ἡφαίστῳ ἐπιτελέουσι.⁶⁰

‘En daarop steekt hij door doorgegeven te worden van de een naar de ander over, en op deze manier is ook bij de Grieken de fakkeltocht die ze aan Hefaistos volbrengen.

⁵⁹ Hom. Il. 1.609-11.

⁶⁰ Hdt. Hist 8.98.2.

Ἐγὼ δ' ὀρώσ' ἢ δύσμορος κατὰ στέγας
κλαίω, τέτηκα, κάπικωκύω πατρὸς
τὴν δυστάλαιναν δαῖτ' ἐπωνομασμένην
αὐτὴ πρὸς αὐτήν· οὐδὲ γὰρ κλαῦσαι **πάρᾱ**
τοσόνδ' ὅσον μοι θυμὸς ἡδονὴν φέρει.⁶¹

En het ziende jammer ik, ongelukkige, door het huis, kwijn ik weg, en jammer ik om het rampzalige, van mijn vader genoemde maal, alleen <jammerend> tegen mezelf; want niet is het erbij ("is het mogelijk") zoveel te wenen als mijn gemoed mij genot brengt.

Optisch precies dezelfde woorden kunnen echter, zoals bekend, ook voorzetsels zijn; in dit geval moeten ze echter direct voor een naamwoord staan en moeten ze prosodische reductie ondergaan hebben en geen prosodisch gewicht hebben. *παρὰ Ζηνί* wordt in dat geval niet vertaald als 'erbij, met Zeus', maar zoals men gewend is met 'bij Zeus.'

⁶¹ S. El. 282-6. Het *πάρᾱ* hier is volgens de woordenboeken een verkorte vorm van *πάρεστιν*, waarvan de meest voor de hand liggende verklaring is dat het hier het bijwoord *πάρᾱ* betreft met een ellips van *ἔστιν*.

Hoofdstuk 3: Voorzetsels in Homeros

3.1: Implicaties van een prosodische overgang van bijwoorden naar voorzetsels

Wat betreft de oorzaak van de prosodische verandering kan aangenomen worden dat deze na een inhoudelijke verandering plaatsgevonden heeft. Aangezien een prosodische verandering geen hoger doel dient, kan deze immers niet bewust plaatsvinden en moet zij dus door een andere factor in gang gezet worden. Een inhoudelijke verandering is de meest logische kandidaat hiervoor; deze dient namelijk wel een hoger doel. Wanneer een zekere verandering van betekenis plaatsvindt, wil men deze ook op een of andere manier tot uitdrukking brengen – het is het eenvoudigste om dit via de uitspraak te doen, wat bewust of onbewust kan gebeuren. De meest voor de hand liggende manier om dit ten uitvoer te brengen is een dienovereenkomstige verandering van intonatie; deze kan dan ook verdere prosodische verandering tot gevolg hebben. Als voorbeeld in het Nederlands kan assimilatie bij proclitica aangevoerd worden: hiervoor vergelijk men de uitspraak van ‘Robin van Persie’ met de uitspraak van ‘Tom de Bom.’⁶² De ene wordt uitgesproken als ‘Robin *van* Persie’, waar de andere wordt uitgesproken als ‘Tom de Bom’: met andere woorden, in het geval van Van Persie neemt de n de articulatieplaats van de erop volgende p over en wordt ook een labiaal, waar de m in Tom zijn eigen articulatieplaats houdt in plaats van onder invloed van de erop volgende d eveneens een dentaal te worden. Dit heeft alles te maken met het verschil in prosodisch gewicht van de betreffende woorden: de woorden ‘van’ en ‘de’ hebben geen eigen klemtoon en zijn geen zelfstandige woorden, wat bij de woorden ‘Persie’ en ‘Tom’ wel het geval is. Derhalve ligt het voor de hand dat een dergelijke uitspraakverandering bij het woord ‘van’ eenvoudig plaatsvindt, aangezien dit woord nauwelijks een eigen nadruk verdient, waar dit bij ‘Tom’ juist niet het geval is.

⁶² Voetballer resp. bijnaam van de Belgische wielrenner Tom Boonen.

Betreffende de Griekse voorzetsels komt dit er feitelijk op neer dat eenzelfde zin op twee manieren naar het Nederlands omgezet kan worden, enerzijds met een lezing van het ‘voorzetsel’ als bijwoord, anderzijds met een lezing van het ‘voorzetsel’ als voorzetsel.

Ἐγένετο δὲ καὶ τότε ἐν τῷ θορύβῳ τούτῳ. τῶν τινες Φοινίκων, τῶν αἱ νέες διεφθάραι, ἐλθόντες παρὰ βασιλέα διέβαλλον τοὺς Ἴωνας, ὡς δι’ ἐκείνους ἀπολοίατο αἱ νέες, ὡς προδόντων.⁶³

Een lezing van de ‘voorzetsels’ als bijwoorden zou resulteren in de volgende omzetting:

‘er geschiedde’ – ‘aan de andere kant’ – ‘ook’ – ‘het volgende’ – **‘erin’** – **‘<namelijk> bij het tumult’** – ‘dat ik zojuist noemde.’ ‘Van hen’ – ‘sommigen’ – ‘<van hen,> de Feniciërs’ – ‘degenen van wie’ – ‘de schepen’ – ‘vernietigd waren’ – ‘nadat deze gegaan waren’ – **‘erheen’** – **‘<namelijk> gericht op de koning’** – ‘belasterden ze’ – ‘de Ioniërs’, - ‘zeggende dat’ – **‘vanwege dit’** – **‘namelijk die’** – ‘te gronde gingen’ – ‘de schepen’ – ‘<zeggende dat het was> omdat’ – ‘ze ze verraden hadden’.

Een lezing van de ‘voorzetsels’ als voorzetsels resulteert echter in de volgende omzetting:

‘er geschiedde’ – ‘aan de andere kant’ – ‘ook’ – ‘het volgende’ – **‘in het tumult’** – ‘dat ik zojuist noemde.’ ‘Van hen’ – ‘sommigen’ – ‘<van hen,> de Feniciërs’ – ‘degenen van wie’ – ‘de schepen’ – ‘vernietigd waren’ – ‘nadat deze gegaan waren’ – **‘naar de koning’** – ‘belasterden ze’ – ‘de Ioniërs’, - ‘zeggende dat’ – **‘vanwege hen’** – ‘te gronde gingen’ – ‘de schepen’ – ‘<zeggende dat het was> omdat’ – ‘ze ze verraden hadden’.

Het verschil tussen beide lezingen is uiteraard de nadruk die de ‘voorzetsels’ qua betekenis krijgen. In de eerste omzetting lag veel meer nadruk op de (lokale) waarde van de voorzetsels/bijwoorden dan in de tweede versie, waar vrijwel alle nadruk op de betekenis van de naamwoorden zelf lag en deze hooguit gespecificeerd werd door de voorzetsels.

Deze voorzetsels bij Herodotos gedragen zich over het algemeen als voorzetsels zoals men ze tegenwoordig kent: ze staan direct voor het zelfstandige naamwoord waar ze bij horen. Een ander onopvallend maar toch noemenswaardig verschijnsel bij deze voorzetsels is dat ze ook in figuurlijke, niet-lokale, betekenissen voorkomen; een voorbeeld is *διὰ*, dat hier

⁶³ Hdt. 8.90.1, willekeurig gekozen fragment.

niet in zijn letterlijke betekenis ‘dwars doorheen’ gebruikt is maar in de figuurlijke betekenis ‘via’ -> ‘ten gevolge van’. Dit is het vermelden waard aangezien voorzetsels van origine uit *lokale* bijwoorden voortkomen;⁶⁴ derhalve ligt het ook voor de hand dat ze als voorzetsels van origine een zuiver lokale betekenis hebben en duidt het aannemen van deze figuurlijke betekenissen op een verdere evolutie van de voorzetsels. Dit is ook in diverse andere talen zichtbaar: men vergelijk het Nederlandse ‘naast’ en het Engelse ‘alongside’, die naast hun letterlijke, ruimtelijke, betekenis ook met een figuurlijke betekenis begeleidende omstandigheden of situaties kunnen uitdrukken.

Bij Homeros is dit systeem echter nog aanmerkelijk primitiever: de woorden die later voorzetsels zouden worden komen hier bijna uitsluitend in een lokale betekenis voor. Bovendien is de woordvolgorde met betrekking tot voorzetsels nog aanmerkelijk vrijer en manifesteert zich dit in diverse schijnbare onregelmatigheden. *Tmesis* bijvoorbeeld is een interessant verschijnsel dat in school- en handboeken doorgaans wordt omschreven als het ‘splitsen’ van samengestelde werkwoorden. Talloze werkwoorden in later Grieks bestaan uit een simpele werkwoordsstam en een als praeverbium gebruikt voorzetsel; men vergelijk de Nederlandse woorden zoals ‘opstellen’ en ‘neerleggen’. Bij Homeros echter zijn het praeverbium en het hoofdwerkwoord vaak uiteen geplaatst:

ὡς δ' ὅτε τίς τε δράκοντα ἰδὼν παλίνορσος ἀπέστη
 οὐρεος ἐν βήσσης, ὑπὸ τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα,
 ἄψ δ' ἀνεχώρησεν, ὄχρος τέ μιν εἶλε παρειάς,
 ὧς αὖτις καθ' ὄμιλον ἔδυσ Τρώων ἀγερώχων
 δείσας Ἀτρεὺς υἱὸν Ἀλέξανδρος θεοειδής.⁶⁵

zoals – en – wanneer – iemand – zoals dat nu eenmaal gaat – een slang – gezien hebbend – terug oprijzend – op is gestaan – van de berg – erin - <namelijk> in de ravijnen – van onder – ook – vrees – greep – zijn knieën - <...>

⁶⁴ Chantraine 1942, 147.

⁶⁵ Hom. Il. 3.33-7.

ἀλλ' ὕδατι νίζοντες ἄπο βρότον αἱματόεντα
δάκρυα θερμὰ χέοντες ἀμαξάων ἐπάειραν.⁶⁶

maar – met water – wassend – weg – bloed – bloederig – tranen – warme – vergieten – een
deel van de wagens – pakten ze vast.

Het probleem met deze beschrijving van dit verschijnsel is als het ware een omgekeerde kip-eirelatie: er wordt zo namelijk verondersteld dat Homeros samengestelde werkwoorden kende waarbij hij vervolgens het praeverbium van het hoofdwerkwoord scheidde.⁶⁷ Dit is echter niet het geval: het samengestelde werkwoord is, zoals de naam al zegt, samengesteld uit hoofdwerkwoord en praeverbium, die derhalve in eerste instantie ook zelfstandig moeten hebben bestaan. Homeros heeft geen samengestelde werkwoorden opengeknipt; in zijn tijd waren de twee bestanddelen simpelweg nog niet aaneengegroeid, en zijn taal geeft simpelweg weer wat in zijn tijd gangbaar was. Veel gevallen van tmesis kunnen dan ook eveneens verklaard worden door het praeverbium los van het hoofdwerkwoord te vertalen, hetzij met zijn oorspronkelijke bijwoordswaarde, hetzij met zijn voorzetselswaarde.

οἱ δ' ὅτε δὴ σχεδὸν ἦσαν ἐπ' ἀλλήλοισιν ἰόντες
υἱὸς θ' υἱωνός τε Διὸς νεφεληγερέταο,
τὸν καὶ Τληπόλεμος πρότερος πρὸς μῦθον ἔειπε.⁶⁸

Zij – en – toen – dus – bijna – waren ze – erop – bij elkaar – komend – de zoon – en – de
kleinzoon – van Zeus – de wolkenverzamelaar – hem – Tlepolemos – als eerste – ertoe – het
woord – sprak hij.

πρὸς en ἔειπε zullen normaliter geclassificeerd worden als een aoristus *in tmesi* van προσλέγω. Bij het nader bekijken van de zin in kwestie blijkt echter dat het strikt genomen helemaal niet noodzakelijk is om deze twee samen als een woord te vertalen: het kan, zoals vaker met de accusativus, als een accusativus van richting opgevat worden, wat vervolgens mogelijk maakt dat πρὸς als een bijwoord 'erheen' wordt vertaald, vergelijkbaar met de

⁶⁶ Hom. II. 7.33-4.

⁶⁷ De term tmesis is derhalve ook feitelijk incorrect; ten behoeve van gebruiksgemak zal ik hem echter toch aanhouden.

⁶⁸ II. 5.630-2.

nadrukkelijkere vertalingen van ‘voorzetsels’ die in eerdere fragmenten gebruikt is. De hele frase wordt dan ‘richting hem’ – ‘erheen’ – ‘het woord’ – ‘sprak hij’. Hieruit blijkt al dat het ‘samengestelde’ karakter van deze werkwoorden met een korrel zout genomen moet worden. Hetzelfde is van toepassing op de twee eerdere voorbeelden: ὑπό τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα kan prima vertaald worden door ὑπό bijwoordelijk als ‘van onderen’ te vertalen, en bij ἄλλ’ ὕδατι νίζοντες ἄπο βρότον αἱματόεντα kan ἄπο prima als ‘weg’ vertaald worden en is het volstrekt niet nodig om ἀπονίζω als een apart woordenboeklemma op te vatten.

Verwant is het verschijnsel *anastrofe*, waarbij een ‘voor-zetsel’ een ‘achter-zetsel’ wordt:

Κισσῆς τόν γ’ ἔθρεψε δόμοις ἔνι τυτθὸν ἑόντα
μητροπάτωρ, ὃς τίκτε Θεανῶ καλλιπάρηον.⁶⁹

van Kissa – hem – voedde op – in het huis – erbinnen – klein – zijnde – grootvader – die –
verwekte – Theano – met de mooie wangen

Wanneer men echter de woorden in de zin individueel bekijkt is er geen enkel verschil met wanneer de ‘voorzetsels’ prepositief gebruikt zijn. Inhoudelijk maakt het namelijk niets uit of men ‘in het huis erbinnen’ of ‘erbinnen in het huis’ zegt. De positie van het ‘voorzetsel’ gaat pas uitmaken wanneer het een clitisch woord wordt; verder komt de zin zoals blijkt in beide gevallen prima uit. Moderne uitgevers geven *anastrofe* bij tweelettergrepige voorzetsels vaak aan door het accent op de eerste in plaats van de tweede lettergreep te plaatsen. Dit suggereert al hoe *anastrofe* opgevat moet worden, aangezien dit het ‘eigen’ accent van voorzetsels is en ze dit vaak⁷⁰ dragen wanneer ze zelfstandig, d.w.z. als bijwoorden, gebruikt zijn. Voor Homeros’ publiek zal dit echter niet uitgemaakt hebben: zoals ook al uit de lezing van de fragmenten is gebleken, is de zin meer dan begrijpelijk wanneer men simpelweg ieder woord één voor één in zich opneemt, zonder wanhopig te proberen haast arbitraire etiketten als ‘voorzetsel’ en ‘bijwoord’ op deze individuele woorden te plakken.

⁶⁹ Il. 11.223-4.

⁷⁰ Mede afhankelijk van de teksteditor.

Indien de voorzetsels prepositief gebruikt zijn kunnen ze op dezelfde twee manieren opgevat worden als bij de eerdere voorbeelden in Herodotos gebeurd is:

ὥς εἰπὼν προτὶ ἄστυ μέγα φρονέων ἐβεβήκει,
σεύαμενος ὥς θ' ἵππος ἀεθλοφόρος σὺν ὄχεσφιν,
ὅς ῥά τε ῥεῖα θέησι τιταινόμενος πεδίοιο·
ὥς Ἀχιλεὺς λαιψηρὰ πόδας καὶ γούνατ' ἐνώμα.⁷¹

Hier luidt een omzetting met de voorzetsels als bijwoorden als volgt:

‘Op deze manier’ – ‘zeggend’ – ‘**erheen**’ – ‘<namelijk> richting de stad’ – ‘groot’ – ‘denkend’ – ‘verkeerde hij in de toestand van het gaan’, - ‘op dezelfde manier als’ – ‘een paard’ – ‘prijzendragend’ – ‘**ermee samen**’ – ‘<namelijk> gepaard met de wagen’ – ‘dat’ – ‘dan ook’ – ‘eenvoudig’ – ‘rent’ – ‘deinend’ – ‘langs de vlakte’ – ‘op deze manier’ – ‘Achilles’ – ‘snel’ – ‘zijn voeten’ – ‘en ook’ – ‘knieën’ – ‘bewoog hij’.

terwijl een omzetting met de voorzetsels als voorzetsels als volgt luidt:

‘Op deze manier’ – ‘zeggend’ – ‘**naar de stad**’ – ‘groot’ – ‘denkend’ – ‘verkeerde hij in de toestand van het gaan’, - ‘op dezelfde manier als’ – ‘een paard’ – ‘prijzendragend’ – ‘**samen met de wagen**’ – ‘dat’ – ‘dan ook’ – ‘eenvoudig’ – ‘rent’ – ‘deinend’ – ‘langs de vlakte’ – ‘op deze manier’ – ‘Achilles’ – ‘snel’ – ‘zijn voeten’ – ‘en ook’ – ‘knieën’ – ‘bewoog hij’.

Wederom geven beide omzettingen de voorzetsels een andere waarde: de eerste versie vertaalt ze als lokale bijwoorden die nader gespecificeerd worden door een zelfstandig naamwoord,⁷² waar de tweede versie van het zelfstandige naamwoord de kern maakt en deze gespecificeerd laat worden door het ‘voorzetsel’. Het belangrijkste verschil tussen deze twee lezingen is een kwestie van de waarde die aan de voorzetsels gegeven wordt: de eerste versie geeft ze een eigen waarde, waar de tweede versie ze als proclitica leest die fonetisch bij de erop volgende zelfstandige naamwoorden horen. Dit inhoudelijke verschil heeft derhalve ook een prosodisch gevolg: bij de eerste lezing moeten de voorzetsels zelfstandige woorden zijn, waarbij ze in de tweede versie een prosodisch geheel vormen met het zelfstandig naamwoord. Dit heeft als logische consequentie dat de eerste versie een woordgrens na de ‘voorzetsels’ veronderstelt.

⁷¹ Il. 22.21-4, wederom willekeurig gekozen.

⁷² Als in: ‘de beweging vond ‘ermee samen’ plaats, om precies te zijn met de wagen.’

3.2 Metrische argumenten

De structuur van de hexameter biedt hiervoor een welkom aanknopingspunt. Bij een zeer ruime meerderheid van de hexameters ligt namelijk de hoofdcésuur in de derde voet en is hier een woordgrens verplicht. Derhalve is het redelijk om bij een ‘voorzetsel’ dat zich voor een mogelijke woordgrens in de derde voet bevindt te veronderstellen dat het direct voor de hoofdcésuur staat, wat erop neer komt dat het voorzetsel als een zelfstandig woord gelezen moet worden. Wanneer hieruit volgt dat voorzetsels bij Homeros voor de hoofdcésuur als zelfstandige woorden gelezen kunnen worden, is er ook geen reden om aan te nemen dat dit niet van toepassing zou kunnen zijn op voorzetsels op andere posities in het vers. Er zijn diverse gevallen waarbij een voorzetsel zich voor een mogelijke hoofdcésuur bevindt:

οἱ δ' ἄμφ' Ἰδομενῆα δαΐφρονα θωρήσσαντο·
Ἰδομενεὺς μὲν ἐνὶ προμάχοις συὶ εἵκελος ἀλκήν,
Μηριόνης δ' ἄρα οἱ πυμάτας ὄτρυνε φάλαγγας.⁷³

Zij – aan de andere kant – van beide kanten – Idomeneus – die strijdlustig was – pantserden ze – Idomeneus – aan de ene kant – erbinnenin – onder de voorstrijders – bij een zwijn – gelijkend <was hij> betreffende kracht – Meriones – van de andere kant dan – voor hem de laatsten – aanspoorde – namelijk falanxen.

Het relevante van dit vers is zoals gezegd de positie van ἐνὶ: dit staat direct voor de derdevoetscésuur van het vers. Dit kan op twee manieren verklaard worden: enerzijds kan dit vers zijn hoofdcésuur op een andere plaats hebben – indien dit echter niet het geval is, moet de hoofdcésuur zich op de gangbare positie in de derde voet bevinden. Dit wil dan zeggen dat hier een wordscheiding na ἐνὶ komt en dit niet proclitisch kan zijn; derhalve moet het dan een zelfstandig woord zijn en significant meer gewicht dragen dan een gangbaar voorzetsel.

Betreffende een alternatieve plaats voor de hoofdcésuur moet men zich vooraleerst goed realiseren dat hiervan slechts in zeer unieke gevallen ondubbelzinnig sprake is⁷⁴ – derhalve moet men zeer voorzichtig zijn om in dit vers een alternatieve hoofdcésuur aan te

⁷³ Il. 4.252-4.

⁷⁴ Men denke hierbij aan verzen waarbij een woord dwars over de hele derde versvoet heen loopt; bij verzen die een voorzetsel vlak voor een potentiële derdevoetscésuur hebben staan moet men daarentegen de mogelijkheid in acht nemen dat dit voorzetsel niet proclitisch is, in welk geval er geen enkel probleem mee is hier de hoofdcésuur te plaatsen.

nemen. Alternatieve hoofdcasures bevinden zich standaard in de vierde versvoet, bijvoorbeeld:

πολλάκι γάρ σεο πατρὸς ἐνὶ μεγάροισιν ἄκουσα
εὐχομένης ὄτ' ἔφησθα κελαινεφεῖ Κρονίωνι
οἷη ἐν ἀθανάτοισιν ἀεικέα λοιγὸν ἀμῦναι,
ὅπποτε μιν ξυνδῆσαι Ὀλύμπιοι ἤθελον ἄλλοι
Ἥρη τ' ἠδὲ Ποσειδάων καὶ Παλλὰς Ἀθήνη⁷⁵

Dikwijls – namelijk – jou – van vader – erin – in het paleis – hoorde ik – opscheppende – toen – je verklaarde – ten gunste van een donderwolkige – namelijk de Kronide – in je eentje – onder hen – namelijk de onsterfelijken – iets schandelijks – namelijk vernietiging – af te weren – wanneer – hem – vastbinden – de Olympiërs – dat wilden <doen> - <namelijk> de andere <Olympiërs> - <namelijk> Hera – en – Poseidon – en ook – Pallas Athene

Een hoofdcasure op deze positie komt in een uitzonderlijk geval voor wanneer het vers geen woordscheiding in de derde voet heeft. Vrijwel altijd is er in een dergelijk vers sprake van een verdere bijzonderheid: zo vormt het geciteerde vers in zijn geheel een zinsdeel en bestaat het uitsluitend uit eigennamen,⁷⁶ hetgeen het sowieso al moeilijker maakt gangbare metrische regels te handhaven. Andere verzen met een hoofdcasure op deze positie breken de tweede wet van Meyer⁷⁷ of hebben, vergelijkbaar met Il. 1.400, een eigenaam of leenwoord in de derde voet.⁷⁸

Het voorzetsel in Il. 4.253 zou inderdaad verklaard kunnen worden door een vierdevoetscasure aan te nemen na προμάχοις. In dit geval moet men echter *alle* gevallen van een voorzetsel voor de derdevoetscasure op een dergelijke manier kunnen oplossen – het heeft namelijk geen zin om enkele gevallen van een (schijnbare) onregelmatigheid onder een andere onregelmatigheid te schuiven en andere gevallen onverklaard te laten. Dit neigt naar willekeur. Deze mogelijke verklaring wordt dan ook direct ontkracht door het volgende voorbeeld:

⁷⁵ Il. 1.396-400. Ik heb de vrijheid genomen de voorzetsels als bijwoorden te vertalen.

⁷⁶ Cf. Il. 1.145.

⁷⁷ Er kan geen woordgrens komen na een dactylische tweede voet.

⁷⁸ Cf. Il. 1.307. Vergelijkbaar hiermee zijn leenwoorden, aangezien deze ook vreemd aan de Griekse taal zijn en derhalve lastig in te passen; zie hiervoor Il. 11.494, wat afgezien hiervan ook al een metrisch bijzonder ongelukkig vers is.

Ἐννῆμαρ μὲν ἀνὰ στρατὸν ὄχετο κῆλα θεοῖο,
τῇ δεκάτῃ δ' ἀγορὴν δὲ καλέσσατο λαὸν Ἀχιλλεύς·
τῷ γὰρ ἐπὶ φρεσὶ θῆκε θεὰ λευκώλενος Ἥρη·
κῆδετο γὰρ Δαναῶν, ὅτι ῥα θνήσκοντας ὀρᾶτο.⁷⁹

Negen dagen lang – enerzijds – eroverheen – langs het leger – kwamen – de pijlen – van de god – op de tiende dag – anderzijds – naar de agora – erheen – riep naar zich toe – het krijgsvolk – Achilles; - aan hem – namelijk – erin – in zijn gedachten – had <dit> geplaatst – een godin - <namelijk> de blankarmige Hera – zij was bezorgd – immers – over de Grieken – omdat – immers - <hen> stervend – ze zag.

Dit vers heeft geen cesuur in de vierde voet. De enige mogelijke plaats waar dit vers een hoofdcesuur kan hebben is in de derde voet – na ἀνά. Derhalve is het *onmogelijk* om het eerdere geval te verklaren aan de hand van een vierdevoetscesuur, aangezien de verklaring aan de hand van de vierdevoetscesuur alleen voldoet indien dit alle gevallen verklaart. Het gaat hier niet om een geïsoleerd geval dat onder een overkoepelende verklaring wordt geschoven; enkele gevallen van een (schijnbare) onregelmatigheid worden onder een andere onregelmatigheid geschaard, terwijl de andere gevallen van de (schijnbare) onregelmatigheid niet verklaard worden. Dit lost niets op. In zekere zin is hier sprake van een cirkelredenering: men veronderstelt dat het ‘voorzetsel’ een onregelmatigheid is die verklaard moet worden en neemt vervolgens hiertoe zijn toevlucht tot een andere onregelmatigheid – zonder in overweging te nemen dat de genoemde onregelmatigheid mogelijk helemaal geen onregelmatigheid is. Feitelijk verklaart men de onregelmatigheid door te zeggen dat het een onregelmatigheid is.

Hoewel ook al bij Homeros het aantal voorzetsels voor de derdevoetscesuur klein is, zijn het er toch te veel om af te doen als toevalligheden of slordigheden: ook kleinere voorzetsels als ἐν, ἐπί, en ἀνά komen af en toe op deze plaats voor.⁸⁰ Deze notie wordt verder ondersteund door een inventarisatie bij chronologisch eerstvolgende ons overgeleverde epicus in Apollonios van Rhodos: dergelijke kleinere voorzetsels komen bij hem nergens voor op deze positie.⁸¹ Zelfs grotere voorzetsels als ἀμφί blijven beperkt tot hooguit twee niet eenduidige gevallen.

⁷⁹ Il. 1.53-6.

⁸⁰ Zie appendix 1.

⁸¹ Statistieken voor Apollonios: ἀνά 0/53, ἐπί 0/227, ἐνί 0/122

Deze observaties suggereren dat de woorden die ons bekend zijn als voorzetsels bij Homeros nog een significante bijwoordwaarde droegen. Ze kwamen namelijk voor op een positie in het vers waar altijd een woordscheiding na kwam – behoudens zeer uitzonderlijke gevallen, waarvoor geen verdere reden is om aan te nemen dat hiervan sprake was in deze verzen. Deze observatie wordt extra kracht bijgezet door het feit dat op deze positie geen voorzetsels meer voorkwamen in latere epiek. Van de andere kant is het aantal ‘voorzetsels’ op deze positie zelfs bij Homeros vrij laag; dit suggereert dat men het toch niet heel prettig vond om ze hier neer te zetten. Het lijkt er dus op dat er simpelweg geen scherp onderscheid was tussen voorzetsels en bijwoorden en dat het aan de dichter zelf werd overgelaten om ze uit te spreken zoals hij wilde. Na Homeros lijkt het erop dat er geen voorzetsels meer voor de derdevoetscesuur konden voorkomen omdat het de norm was het voorzetsel als een geheel met het zelfstandig naamwoord uit te spreken; bij Homeros was dit echter nog niet het geval en liet de contemporaine prosodie beide manieren toe. In dit stadium lijkt er dus hooguit sprake te zijn van een fonostilistisch onderscheid, waarbij de dichter zelf de intonatie en nadruk kiest zoals hij vindt dat het de tekst het meeste recht doet.⁸² Het zou derhalve een scheve voorstelling van zaken zijn om te stellen dat de dichter een scherp onderscheid voelde tussen voorzetsels en lokale bijwoorden.

⁸² Hiervan zijn voorbeelden te over in moderne talen; men denke bijvoorbeeld aan iemand die een speciale nadruk wil leggen bij het uitspreken van een gebod. Een leuk voorbeeld wordt verder gevormd door het nummer *Lateralus* van de band Tool: teneinde het ‘spiraal’-motief in dit nummer te onderstrepen, is namelijk het eerste couplet zo geschreven dat het aantal lettergrepen per regel op- en aflopend de Fibonaccireeks (1, 1, 2, 3, 5, 8, 13) volgt. (*Black / then / white are / all I see / in my infancy / Red and yellow then came to be / reaching out to me / lets me see / There is / so / much / more that / beckons me / to look through to these / infinite possibilities / As below so above and beyond I imagine / Drawn beyond the lines of reason / Push the envelope / Watch it bend*). Hoewel dit inderdaad een vrij bijzonder voorbeeld is, is hier duidelijk te zien dat de tekst wegens stilistische / artistieke redenen op een enigszins andere manier wordt uitgesproken dan strikt genomen natuurlijk zou zijn.

3.3 Syntactische argumenten

Deze bevindingen worden gesterkt door de structuur van het Homerische vers. De kwestie of voorzetsels al dan niet een eigen prosodisch gewicht konden hebben in Homeros, met andere woorden hun status als al dan niet lexicale woorden, heeft hier namelijk ook zijn weerslag op – indien dit het geval is, wijst dit er nadrukkelijk op dat het Homerische vers gehunkte spreektaal was. Zelfs in hedendaagse gesproken tekst kan de intonatie nog op zo'n manier gelegd worden dat een voorzetsel een eigen prosodisch gewicht krijgt: 'Dus toen ging ik met, ehm, zeg 'ns gauw, met m'n broer z'n auto naar de winkel.' In 'planned speech' komt dit echter bijzonder slordig over, omdat het op slecht lopende zinnen duidt.

Indien voorzetsels als lexicale woorden gebruikt kunnen worden, zullen ze derhalve een andere rol hebben gespeeld in de indeling en structuur van het vers dan wanneer dit niet het geval is, aangezien ze dan een eigen gewicht hebben en derhalve zelf ritmische eenheden vormen in plaats van slechts van een grotere ritmische eenheid deel uit te maken. De gangbare opvatting over het Homerisch vers classificeert het als orale poëzie, een voorloper van de geschreven poëzie die goeddeels ter plekke gecomponeerd werd uit diverse bouwstenen, formules, die de dichter van tevoren al kende.

Wat betreft de opbouw van het Homerische vers is de gangbare theorie dat ze opgebouwd zijn uit zgn. ritmische cola, waarvan Kirk een prominent aanhanger is.⁸³ Dit houdt in dat de verzen gevoelsmatig in meerdere stukken uiteen vallen, afhankelijk van hoe het het beste in het natuurlijke ritme van de zanger / componist past. De grenzen van deze cola liggen op de gangbare cesuren in het vers: de hoofdcatuur in de derde voet, alsmede een secundaire cesuur in de eerste voet en de bucolische diairesis; op zgn. 'bruggen' alsmede de scheiding tussen twee voeten wordt de grens van een colon bij voorkeur vermeden. Idealiter valt het vers op alle voornoemde posities in in totaal vier cola uiteen,⁸⁴ zoals:

τὴν δ' ἐγὼ ἢ οὐ λύσω· ἢ πρὶν μιν καὶ ἢ γῆρας ἔπεισιν (II. 1.29)

⁸³ Kirk 1985, 17-37.

⁸⁴ Fränkel 1926, 221.

Indien op de secundaire cesuren geen nadrukkelijke compositiepauze aanwezig is, kan een vers ook in twee dan wel drie cola uiteenvallen:⁸⁵

ὕψοῦ ἐπὶ ψαμάθοις, ἢ ὑπὸ δ' ἔρματα μακρὰ τάνυσσαν· (Il. 1.486)

οὐ γὰρ ἐπὶ ψευδέσσι ἢ πατήρ Ζεὺς ἢ ἔσσειτ' ἄρωγός, (Il. 4.235)

Tot slot kunnen de verzen die een woord over de hoofdcatuur heen hebben lopen ook als driecolonverzen benoemd worden:⁸⁶

Ἦρη τ' ἠδὲ ἢ Ποσειδάων καὶ ἢ Παλλὰς Ἀθήνη· (Il. 1.400)

Over de aard van deze cola bestaat enige onenigheid: aan de ene kant zegt men dat ze op basis van inhoud onderscheiden dienen te worden, aan de andere kant kunnen ze ook slechts het gevolg zijn van een vooropgelegd ritmisch patroon.⁸⁷ Hoe het ook zij, de cola lijken goed aan te sluiten bij wellicht het bekendste kenmerk van de orale poëzie: formules. Volgens de gangbare ideeën over orale poëzie componeerde de *aoidos* ter plekke voor een groot deel zijn gedicht. Een belangrijk argument hiervoor berust op de invulling van het laatste colon: het overgrote deel van de Homerische helden had namelijk zijn eigen *epitheta ornantia* ter beschikking. Zo kon Hektor omschreven worden als φαίδιμος Ἔκτωρ, κορυθαίολος Ἔκτωρ, μέγας κορυθαίολος Ἔκτωρ, etc, en Odysseus als πολύτλας Ὀδυσσεύς, πολύμητις Ὀδυσσεύς, etc. Opvallend aan deze formules is dat ze allemaal een ander aantal lettergrepen hebben: dientengevolge kon de dichter op grond van het aantal lettergrepen dat hij nog nodig had

⁸⁵ Kirk 1985, 20-1.

⁸⁶ Indeling volgens de colongrenzen van Kirk 1985, 20. Kirk schaar ook enkele andere verzen met een woordscheiding waar men normaliter de hoofdcatuur zou verwachten onder deze categorie, waarvan sommige een voorzetsel voor de hoofdcatuur hebben staan; bij deze heb ik echter ernstige twijfels, aangezien Kirk de cola op grond van inhoud afbakent terwijl hij zelf uiterst inconsequent is over de vraag of de inhoud of een vooropgezet patroon de grenzen van de cola bepaalt – in het tweede geval is er uiteraard geen enkele reden om het voorzetsel in hetzelfde colon als zijn lexicale woord te plaatsen. De driecolonsindeling van dit specifieke vers breekt verder de eerste wet van Meyer (door de woordscheiding tussen de twee korten van de tweede voet aan te nemen) alsmede de wet van Naeke.

⁸⁷ Fränkel 1926 resp. Porter 1951. Kirk 1966 en 1985 is er nogal inconsequent in welke van de twee volgens hem het geval is: bij het indelen van sommige verzen in cola plaatst hij een woord dat clitisch en syntactisch bij de erop volgende woorden hoort maar vlak voor de bucolische catur staat in het voorafgaande colon, terwijl hij op andere plaatsen een vers op inhoudelijke gronden in drie cola verdeelt en de hoofdcatuur links laat liggen.

kiezen welke variant hij wilde gebruiken om zijn vers vol te maken. Talloze verzen bevatten dan ook de naam van een held met een passend epitheton in het vierde colon.⁸⁸ De colontheorie wordt ook ondersteund door zinsopenende formules als ἀλλ' ὅτε δή, βῆ δ' ἵεναι, ὦς ἄρ' ἔφη, of iets verbalers als οὐλομένην, aangezien deze vaak het eerste colon in beslag nemen.⁸⁹ De tweede en derde cola zijn minder formulair.⁹⁰

De zinsbouw in Homeros zelf kan als voortschrijdend of paratactisch omschreven worden: in plaats van dat een zin een afgeronde, vooropgezette periode vormt, is het eerste deel van een zin op zichzelf al genoeg om een samenhangende boodschap over te brengen en kunnen de erop volgende delen gezien worden als een nadere uitwerking hiervan.⁹¹ Het prooimion van de Ilias is hierin een vaak geciteerd voorbeeld:⁹²

⁸⁸ Zie bv. Il. 10.148, Ὡς φάθ', ἢ δὲ κλισίην δὲ κίων ἢ πολύμητις Ὀδυσσεύς, waar het epitheton voor Odysseus bepaald zou zijn door hoeveel ruimte er nog over is in het vers. Anderzijds is er ook bv. Il. 2.243-4:

Ὡς φάτο νεικείων Ἀγαμέμνονα ποιμένα λαῶν,
Θερσίτης· τῶ δ' ὄκα παρίστατο ἢ δῖος Ὀδυσσεύς,

Hierbij liet de zin twee morae minder ruimte over voor het onderwerp en werd dientengevolge voor een korter epitheton gekozen.

⁸⁹ Kirk 1985, 26; zie bv. Il. 4.199, βῆ δ' ἵεναι ἢ κατὰ λαὸν ἢ Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων, met een dergelijke standaardformule voor 'hij ging' in het eerste colon.

⁹⁰ Kirk 1985, 28-30.

⁹¹ Kirk 1985, 31; Bakker 1997, 297-8. Dit resulteert ook in een onduidelijk onderscheid tussen neven- en onderschikking bij Homeros, cf. Il. 22.234-6:

νῦν δ' ἔτι καὶ μᾶλλον νοέω φρεσὶ τιμήσασθαι,
ὄς ἔτλης ἐμεῦ εἶνεκ', ἐπεὶ ἴδες ὀφθαλμοῖσι,
τείχεος ἐξελθεῖν, ἄλλοι δ' ἔντοσθε μένουσι.

δέ zou hier als primair nevenschikkend partikel de zin waar het in staat op een gelijk niveau met de relatieve bijzin moeten stellen. Inhoudelijk is dit verdedigbaar – bovendien zou er anders immers voor een ander partikel gekozen zijn – maar structureel is het onmogelijk om dit als een goed lopende zin met een kop en staart op te vatten. Een getrouwe vertaling van deze zin levert dan ook een anacolouth op die echter vanuit het perspectief van gesproken tekst prima verdedigbaar is. Een dergelijke vertaling zou ongeveer luiden: 'Maar nu ben ik nog meer van plan -> je in mijn hart te hoogachten <uitwerking van wat de spreker van plan is> -> die het gewaagd hebt vanwege mij <begin van de uitwerking van de persoon die hooggeacht wordt, met als kern dat het vanwege Hektor is dat hij iets moedigs doet > -> zodra je het met je ogen gezien had <eerste uitwerking van de handeling> -> buiten de muur te komen <tweede uitwerking van de handeling> -> maar de anderen bleven binnen <bijkomende omstandigheid>. Indien men dit als een periodische zin wil opvatten moet men δέ haast als 'terwijl' gaan vertalen, wat inhoudelijk prima is maar op geen enkele manier te rijmen valt met de strikt nevenschikkende waarde die δέ in later Grieks heeft.

⁹² Indeling grotendeels van Bakker 1997, 297 (door mij iets verder doorgelezen en vers 3 als een geheel genomen, aangezien ik er hier vooral op inhoudelijke gronden naar kijk en dit iets overzichtelijker was).

- (1) Μῆνιν ἄειδε θεὰ
- (2) Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος
- (3) οὐλομένην,
- (4) ἣ μυρὶ Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε,
- (5) πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν
- (6) ἡρώων,
- (7) αὐτοὺς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν
- (8) οἰωνοῖσιν τε πᾶσι,
- (9) Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή,

De opening 'Μῆνιν ἄειδε θεὰ' is op zichzelf een volkomen duidelijke mededeling en een volledige zin: 'Muze, bezing mij de wrok'. Hierop wordt deze wrok echter nader uitgewerkt in meerdere afzonderlijke mededelingen: (2) '<deze wrok was van> de Peliade Achilles', (3) '<deze wrok was> vervloekt, (4) '<deze wrok> legde de Grieken veel smarten op, en (5) '<deze wrok> stuurde veel sterke zielen naar de Hades. Vervolgens worden deze zielen uitgewerkt in (6) '<die waren> van helden. Hierop worden deze helden weer verder uitgewerkt in (7) 'en hij maakte ze tot voedsel voor de honden', waarop dan nog de toevoeging (8) volgt 'en ook nog voor alle vogels', waaraan tenslotte nog de redelijk geïsoleerde slotgedachte (9) wordt toegevoegd, 'en de wil van Zeus ging in vervulling.' Dit geheel kan als een volledige zin opgevat worden; van fatsoenlijke afronding, structurering, en syntaxis is echter nauwelijks sprake, en het eerste deel was al genoeg geweest voor een volledige zin. Bovendien weet iedereen die enigszins met deze tekst bekend is dat de 'zin' hier nog niet eens is afgelopen. Tot slot kijkt de 'zin' nergens om: bij de mededeling dat de wil van Zeus in vervulling ging is het oorspronkelijke verzoek de wrok te bezingen al redelijk uit het oog verloren, ook al moet de punt nog komen.

Het enjambement ἡρώων laat nog een andere techniek van Homerisch vers zien: stapeling.⁹³ Parry onderscheidde drie soorten enjambementen:⁹⁴ het progressieve enjambement, een enjambement waarbij de bijzin de regel in beslag neemt en het enjambement gevormd wordt door de hoofdzin,⁹⁵ en een enjambement waarbij een zin botweg

⁹³ Kirk 1985, 34.

⁹⁴ Parry 1971, 253.

⁹⁵ Bv. Il. 4.446-7:

Οἱ δ' ὅτε δὴ ῥ' ἐς χῶρον ἕνα ξυνιόντες ἴκοντο,

onderbroken wordt door het verseinde.⁹⁶ Hier is sprake van het progressieve enjambement: het enjambement wordt gevormd door een bijstelling bij een anderszins complete zin; op dit enjambement wordt vervolgens voortgeborduurd door deze bijstelling weer uit te werken in een nieuwe zin.

In een alternatieve opvatting wil Bakker⁹⁷ het Homerische Grieks liever als gesproken Grieks zien; deze opvatting nuanceert de dichotomie tussen orale en schriftelijke literatuur door te stellen dat de Ilias en Odyssee qua *medium* oraal zijn, terwijl schriftelijke literatuur qua *compositie* schriftelijk is: met andere woorden, de hele vergelijking gaat mank en de orale kenmerken zijn geen kinderziekte maar duiden slechts een andere manier van communiceren aan.⁹⁸

Het belangrijkste waarin gesproken tekst zich van geschreven tekst onderscheidt is een ander soort syntaxis. Waar geschreven tekst namelijk naar afgeronde, gestructureerde zinnen streeft, is gesproken tekst opgebouwd uit *chunks*: korte eenheden informatie van in de regel vier tot zeven woorden die prosodisch van elkaar gescheiden zijn. Gesproken tekst gaat letterlijk met horten en stoten: steeds maakt de spreker een informatie-element kenbaar, waarna hij zich herneemt en opnieuw begint met een nieuw informatie-element. Een spreker kan meestal geen volledige, periodische zin in zijn bewustzijn opnemen en deze tegelijkertijd

σύν ῥ' ἔβαλον ῥινούς, σὺν δ' ἔγχεα καὶ μένε' ἀνδρῶν
χαλκεοθωρήκων· ἀτὰρ ἀσπίδες ὀμφαλόεσσαι
ἔπληντ' ἀλλήλησι, πολὺς δ' ὀρυμαγδὸς ὀρώρει.

'En toen ze samenkomend op één plaats gekomen waren, sloegen ze de schilden tegen elkaar, sloegen ze de speren en onstuimigheid van mannen met bronzen kurassen tegen elkaar; en de schilden met grote middenknop waren vol van elkaar, en veel gedruis kwam in beweging.'

Hier neemt het hele vers 446 een bijzin in beslag en volgt pas in het volgende vers de hoofdzin.

⁹⁶ Bv. Il. 4.448-9:

Οἱ δ' ὅτε δὴ ῥ' ἐς χῶρον ἓνα ξυνιόντες ἴκοντο,
σύν ῥ' ἔβαλον ῥινούς, σὺν δ' ἔγχεα καὶ μένε' ἀνδρῶν
χαλκεοθωρήκων· ἀτὰρ ἀσπίδες ὀμφαλόεσσαι
ἔπληντ' ἀλλήλησι, πολὺς δ' ὀρυμαγδὸς ὀρώρει. (vertaling idem)

Hierbij kan geen enkele logische onderbreking op het verseind gelezen worden; men moet zich er hier bij neerleggen dat het verseind botweg de zin onderbreekt en verder geen specifieke waarde toegedicht kan krijgen.

⁹⁷ Bakker 1997.

⁹⁸ Bakker 1997, 288.

formuleren: het moet met één informatie-element tegelijk gaan, dat als een intonatie-eenheid uitgesproken wordt.⁹⁹

‘dus ja, eerst kom ik thuis,
en ja zodra ik thuis ben,
dan vraagt m’n moeder waar ik zolang gebleven was,
en ook gelijk of ik naar de winkel wil,
om boodschappen te doen,
want ja, die had ze nog nodig voor het avondeten,
en zelf was ze druk bezig.’

De bouw van dit fragment als afzonderlijke eenheden blijkt onder meer uit het rijkelijke gebruik van voegwoorden: de meeste van deze ‘chunks’ worden aan elkaar geknoopt door middel van ‘en’ of een ander nevenschikkend voegwoord, alsmede af en toe enkele opvullende woorden die de spreker meer tijd geven om zijn zin te formuleren, zoals ‘ja’ en ‘ook gelijk’. Een ander kenmerk van gesproken tekst laat hierin de opeenstapeling van zinnen zien: het gaat hier om het gebruik van feitelijk overbodige coördinerende woordjes en partikels. Zo neemt ‘dan’ in de derde chunk ‘zodra’ uit de chunk ervoor op: zijn functie is niet om letterlijk ‘op dat moment’ aan te geven, maar om aan de toehoorder aan te geven dat de tijdsbepaling nu voorbij is en dat de volgende mededeling gaat aangeven wat er precies op dat moment gebeurde. De voortschrijdende natuur van spreektaal blijkt in dit fragment ook doordat men op het einde van de zin het begin min of meer uit het oog verloren is: de focus ligt helemaal niet meer op het thuiskomen, waarmee echter wel in een hoofdzin begonnen werd.

Op eenzelfde manier kan het prooimion van de Ilias ook gelezen worden:

- (1) Μῆνιν ἄειδε θεὰ
- (2) Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος
- (3) οὐλομένην,
- (4) ἣ μυρὶ Ἄχαιοῖς ἄλγε’ ἔθηκε,
- (5) πολλὰς δ’ ἰφθίμους ψυχὰς
- (6) Ἄϊδι προΐαψεν
- (7) ἠρώων,

⁹⁹ Bakker 1997, 288-91.

(8) αὐτοὺς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν

(9) οἰωνοῖσιν τε πᾶσι,

(10) Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή,

Er is al gedemonstreerd hoe dit fragment in kleinere informatie-eenheden uit elkaar valt die lineair aan elkaar geknoopt worden; enerzijds kan dit uitgelegd worden als een opbouw uit cola, anderzijds kunnen deze eenheden uiteraard ook prima als *chunks* aangeduid worden. De opeenstapeling van informatie-eenheden blijkt hier ook uit het grote aantal aaneenknopende, nevenschikkende voegwoordjes: zo komt in deze paar verzen driemaal δέ voor, wat analoog is aan het Nederlandse 'en'.¹⁰⁰ Het moge ook duidelijk zijn dat deze 'zin' syntactisch een puinhoop is voor de standaarden van geschreven tekst: er is absoluut geen sprake van een afgeronde, vooropgezette periode. Een treffend argument om deze zinnen in *chunks* te lezen vindt men tenslotte nog in Od. 6.3, waar het partikel ῥ' voorkomt. Volgens de wet van Wackernagel moet dit partikel op de tweede plaats van een zin staan, wat hier echter niet het geval is. Dit partikel kan echter wel verklaard worden door het op de tweede plaats van een *clause* te lezen:

Ἦς ὁ μὲν ἔνθα καθεῦθε πολύτλας δῖος Ὀδυσσεὺς
ὑπνω καὶ καμάτῳ ἀρημένοσ· ἢ αὐτὰρ Ἀθήνη ἢ
βῆ ῥ' ἐς Φαιήκων ἀνδρῶν ἢ δῆμόν τε πόλιν τε·

Zo sliep daar de veel verdragende stralende Odysseus, overmand door slaap en vermoeidheid; maar Athene, zij ging naar de Faiaakse mannen hun huis en stad;

Dit is geenszins een geïsoleerd geval; andere voorbeelden zijn er ten overvloede, ook met andere clitische partikels:

Σαρπηδῶν δ' ἢ ὡς οὐβ' ἴδ' ἀμιτροχίτωνας ἑταίρους ἢ
χέρσ' ὑπο Πατρόκλοιο ἢ Μενoitιάδαο δαμέντας, .¹⁰¹

En Sarpedon, zodra hij zijn makkers met gordelloze chiton onder de handen van Patroklos de zoon van Menoitios had zien vallen,

¹⁰⁰ Denk aan 'en toen'... 'en toen'... 'en toen'...

¹⁰¹ Hom. Il. 16.419.

᾽Ως φαμένη καὶ κερδοσύνη ἠγήσατ' Ἀθήνη·
οἱ δ' ἢ ὅτε δῆ σχεδὸν ἦσαν ἢ ἐπ' ἀλλήλοισιν ἰόντες,¹⁰²

Zo sprak Athene, en ze stuurde hem met listigheid; en zij, toen ze dichtbij waren, naar elkaar komend,

De chunks zijn in deze gevallen nog nadrukkelijker gemarkeerd via *epanalepsis*, doordat de zin met een *nominativus pendens* begint die aangeduid wordt door het eveneens clitische partikel δέ; de zinsbouw hier is equivalent aan het Nederlandse ‘en die Jaap dan hè, die heeft het ook maar prima getroffen.’ δέ dient feitelijk als een prosodische komma, en de partikels οὖν en δὴ onderstrepen nog verder dat bij het voegwoord prosodisch een nieuwe zin begint. Tot slot beperkt dit verschijnsel zich ook niet tot het begin van een zin:

ἐς δίφρον δ' ἀναβὰς ἢ ἀνά τε κλυτὰ τεύχε' αἰείρας ἢ
μάστιξεν ῥ' ἐλάαν, ἢ τὼ δ' οὐκ ἀέκοντε πετέσθην.¹⁰³

En hij klom in de wagen, en hij hief de vermaarde teugels op, en toen zweefte hij ze om de gaan, en ze vlogen niet onwillig vooruit.

Hier leest men haast aan de hand van ῥ' dat de spreker tegen het einde van de zin extra aanzet wanneer hij bij zijn belangrijkste mededeling komt.

De rol die de formules in gesproken tekst spelen is dat zij de poëzie onderscheiden van gewone gesproken tekst door deze tot ‘special speech’ te maken: ze verfraaien wat normaliter in gesproken tekst de intonatie-eenheid is. Het vers is een verfraaide vorm van de normale spreektaal, een die extra regelmaat opgelegd heeft gekregen.¹⁰⁴ Waar gesproken tekst ritmisch gezien uit een ‘puls’, met veel intensiteit, en een niet-puls, met minder intensiteit en van variable lengte,¹⁰⁵ bestaat, is in poëzie de lengte van deze niet-puls ook vastgelegd.

¹⁰² Hom. II. 22.248.

¹⁰³ II. 22.399-400.

¹⁰⁴ Bakker 1997, 304.

¹⁰⁵ Cf. een van de ‘chunks’ uit het eerder gegeven Nederlandse fragment: ‘en óók | gelijk of ík | naar de wínkél wil.

Samennemend kan gesteld worden dat beide stromingen dezelfde eigenaardigheden constateren en ze op een vergelijkbare manier uitleggen maar de oorsprong van deze eigenaardigheden ergens anders in zoeken: de typische gesegmenteerde opbouw van deze verzen wordt door de theorie van de orale poëzie verklaard door de aanwezigheid van kant-en-klare bouwstenen, waar Bakker ditzelfde verschijnsel in spreektaal herkent. Ook de andere typische structurelementen van Homerisch vers zijn in min of meer dezelfde vorm in spreektaal aanwezig. Indien voorzetsels in Homeros een eigen prosodisch gewicht kunnen hebben wijst dit echter nadrukkelijk in de richting van een Homerisch vers als gehunkte spreektaal.

Indien de tekst namelijk in eerste instantie overeenkomstig de theorie van orale poëzie gecomponeerd is met hele zinnen in versvorm in het achterhoofd, zou het bijzonder lelijk overkomen om voorzetsels tegen hun natuur in een eigen prosodisch gewicht op te dringen. In gehunkte, gesproken tekst is dit echter veel minder een probleem, omdat deze nu eenmaal van nature niet altijd even soepel loopt, hetgeen voor de toehoorder zelfs prettiger kan zijn. Het spreekt voor zich dat een verklaring die veronderstelt dat de dichter weet wat hij aan het doen is de voorkeur verdient.

Hoofdstuk 4: Synthese en conclusie

Waar in de voorafgaande hoofdstukken hoofdzakelijk naartoe gewerkt is, is wat voor informatie überhaupt beschikbaar en hanteerbaar is betreffende voorzetsels in de Ilias. Nadat we eerst vluchtig bekeken hadden met wat voor vakgebied we te maken hadden en aan de hand van moderne vreemde talen met het fenomeen prosodische reductie kennis hadden gemaakt, volgde vervolgens uit een inventarisatie van het gedrag van voorzetsels in de Ilias op welke punten zij het meest afwijken van conventionele voorzetsels. Deze punten behelzen ten eerste diverse manieren waarop de voorzetsels zich zelf functioneel anders gedragen dan men gewend is; een ander punt berust op metrische gronden, namelijk enkele gevallen waar voorzetsels direct voor de derdevoetscesuur en daarmee waarschijnlijk de hoofdcatuur van een vers staan; en tot slot ondersteunt de Homerische syntaxis ook een niet-conventionele benadering van voorzetsels. In deze synthese zal naar een conclusie toegewerkt worden deze drie punten in detail uit te werken met het oog op wat ze lijken te zeggen over een eventuele bijwoordswaarde van Homerische voorzetsels.

4.1 Onduidelijk onderscheid tussen bijwoorden en voorzetsels

Een steekhoudend argument voor voorzetsels met een prosodisch gewicht wordt gevormd door het onduidelijke karakter van voorzetsels en andere clitische woorden in Homeros. Allereerst kunnen zoals reeds geconstateerd woorden die ons als voorzetsels bekend zijn zich vreemd gedragen: het gaat hier om de verschijnselen anastrophe en tmesis.

ἀμφὶ δὲ οἱ κνημῖς νεοτεύκτου κασσιτέρου
σμερδαλέον κονάβησε· πάλιν δ' ἄπο χαλκὸς ὄρουσε
βλημένου, οὐδ' ἐπέρησε, θεοῦ δ' ἠρύκακε δῶρα.¹⁰⁶

Zoals reeds gesteld is tmesis de naam die aan het Homerische verschijnsel dat praeverbium en hoofdwerkwoord bij een samengesteld werkwoord van elkaar gescheiden worden. Bij bovenstaand voorbeeld zouden de schoolcommentaren dan ook zeggen 'lees: πάλιν δὲ χαλκὸς

¹⁰⁶ Il. 21.592-4; 'En rondom hem weerklonk zijn scheenplaat van vers bewerkt tin vreselijk; en nadat hij getroffen was sprong het brons weer van hem weg, en het drong niet door, maar de giften van de god weerden hem af.'

βλημένου ἀπόρουσε,’ wat inderdaad op hetzelfde neerkomt, namelijk ‘en het brons sprong van hem terug nadat hij getroffen was,’ met βλημένου als een separatieve genitivus bij de persoonsvorm ἀπόρουσε. Een andere mogelijke woordvolgorde die ook op hetzelfde neerkomt zou zijn πάλιν δὲ χαλκὸς ἀπὸ βλημένου ὄρουσε, met andere woorden een lezing waarbij ἀπὸ als voorzetsel wordt opgevat. Dit laat al zien dat de term ‘tmesis’ een poging is een naam te geven aan een beest dat helemaal niet als uitzonderlijk werd ervaren. Indien men de zin woord voor woord vertaalt, volgt hieruit ‘weer terug’ – ‘ervanaf’ – ‘het brons’ – ‘stootte’ – ‘nadat hij getroffen was;’ en indien men deze woorden ook elk met hun volle betekenis binnen laat komen maakt de woordvolgorde oprecht niets uit. De woordvolgorde eist alleen dat het voorzetsel direct voor het bijbehorende zelfstandige naamwoord staat indien het voorzetsel geen eigen prosodisch gewicht kent, met andere woorden indien het proclitisch is; een dergelijke vrijheid in woordvolgorde suggereert dat dit niet het geval was en het voorzetsel zijn prosodische gewicht nog had. Hetzelfde is zichtbaar in het verschijnsel anastrophe:

ὥς τὸ τρις Πριάμοιο πόλιν **περί** δινηθήτην
καρπαλίμοισι πόδεσσι· θεοὶ δ' ἐς πάντες ὄρωντο.¹⁰⁷

Volgens de grammaticahandboeken moet περί hier gelezen worden als een voorzetsel dat achter zijn zelfstandige naamwoord geplaatst wordt. Dit resulteert in een correcte vertaling, maar om de tekst te begrijpen is dit niet nodig en werkt het ook prima om de woorden van links naar rechts één voor één te interpreteren: dit resulteert in een vertaling ‘Zo – zij tweeën – driemaal – van Priamos – in de richting van de stad – eromheen – cirkelden zij.’ Evenals bij anastrophe is hier dus te zien dat de positie van het voorzetsel in de zin vrij weinig uitmaakt voor een correcte vertaling – maar dit kan uiteraard alleen opgaan indien het voorzetsel niet proclitisch is.

¹⁰⁷ Il. 22.165-66; ‘Zo cirkelden zij tweeën driemaal rond de stad van Priamos met hun snelle voeten; en de goden keken allemaal toe.’

Een zeer treffend ander voorbeeld van woorden ons bekend als voorzetsels die zich qua positie niet als voorzetsel gedragen maar inhoudelijk toch als zodanig opgevat kunnen worden vindt men hier:

ὦ Ἀχιλεῦ, **περὶ** μὲν κρατέεις, **περὶ** δ' αἴσυλα ῥέζεις
ἀνδρῶν· αἰεὶ γάρ τοι ἀμόνουσιν θεοὶ αὐτοί.¹⁰⁸

Dit valt niet onder de categorieën tmesis en anastrophe, maar indien men simpelweg ieder woord op zichzelf bekijkt is hier iets vergelijkbaars aan de hand. Conventioneel worden beide gevallen van *περὶ* hier als voorzetsels opgevat,¹⁰⁹ maar strikt genomen valt hier in werkelijkheid niets voor te zeggen, aangezien ze daarvoor veel te ver voor het bijbehorende zelfstandige naamwoord staan; bovendien kunnen ze natuurlijk ook sowieso al niet met zijn tweeën tegen één enkel lexicaal woord aan leunen. Een grammaticaal beduidend correctere vertaling zou als volgt luiden: ‘O Achilles, bij uitstek heers jij, maar ook bij uitstek bega jij gruweldaden, vergeleken met de mannen.’

Een wat subtieler argument waaruit blijkt dat voorzetsels bij Homeros anders waren dan bij latere schrijvers komt naar voren uit clitische partikels:

ἀμφὶ δ' ἄρ' ὄμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον
χάλκεον, αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν τε·
κρατὶ δ' ἐπ' ἰφθίμῳ κυνέην εὐτυκτον ἔθηκεν
ἵππουριν· δεινὸν δὲ λόφος καθύπερθεν ἔνευεν.¹¹⁰

ἀμφὶ kan hier niet als een conventioneel voorzetsel opgevat worden. Zoals talloze malen vermeld zijn voorzetsels proclitisch en willen ze dus tegen het bijbehorende zelfstandige naamwoord aan leunen – dit is echter uiteraard niet mogelijk wanneer het direct voor een enclitisch partikel staat, en het *δέ* en het *ἄρα* die direct op *ἀμφὶ* volgen en er tegen aan terug

¹⁰⁸ Il. 21.214; ‘o Achilles, meer dan <de andere> mannen heers jij, maar meer dan hen bega jij gruweldaden; want altijd beschermen de goden zelf jou.’

¹⁰⁹ De interpretatie zal zijna dat ze beide het in ‘enjambement’ staande *ἀνδρῶν* regeren en dit een of ander sterk poëtisch effect heeft; wat betreft clisis en daarmee hun status als voorzetsel snijdt dit echter geen enkel hout.

¹¹⁰ Il. 16.135-8; ‘En hij wierp zijn bronzen zwaard met zilveren knop om de schouders, en vervolgens ook zijn grote, stevige schild; en op zijn krachtige hoofd plaatste hij een sterke helm met paardenharen helmbos; en van boven zwaaide de helmbos geducht.’

leunen zorgen ervoor dat het prosodisch gescheiden blijft van het zelfstandige naamwoord ὄμοισιν. Vreemd genoeg is dit verschijnsel niet absoluut en kan ook in later Grieks een proclitisch woord zonder noemenswaardige problemen door een enclitisch partikel gevolgd worden – er zijn talloze gevallen waar een zin opent met een voorzetsel / lidwoord + δέ + bijbehorend zelfstandig naamwoord – maar twee clitische partikels is botweg te veel om dit voorzetsel nog als een proclitisch woord te kunnen blijven zien, en derhalve is strikt genomen een vertaling als ‘hij wierp het zwaard aan beide kanten op zijn schouders’ beter dan ‘hij wierp het zwaard om zijn schouders’. Het is ook veelzeggend dat de frase ἀμφὶ δ’ ἄρά niet geattesteerd lijkt te zijn buiten Homeros en diens imitatoren.

Op basis van dit onduidelijke onderscheid is het ook niet verrassend dat zich bij Homeros genoeg gevallen voordoen waarin voorzetsels ondubbelzinnig als bijwoorden gebruikt worden.

ᾄωξεν δ’ ἔλεινὰ πατὴρ φίλος, **ἀμφὶ** δὲ λαοὶ
κωκυτῶ τ’ εἴχοντο καὶ οἰμωγῇ κατὰ ἄστυ.¹¹¹

ἀμφὶ is hier bijwoordelijk gebruikt, in de betekenissen ‘aan beide kanten’: ‘aan beide kanten was het volk in de greep van gejammer, en in de stad was het in de greep van geweeklaag.’ Een andere variant van het bijwoordelijke gebruik van voorzetsels komt naar voren in het volgende:

πατρὸς δ’ εἴμ’ ἀγαθοῖο, θεὰ δέ με γείνατο μήτηρ·
ἀλλ’ **ἔπι** τοι καὶ ἐμοὶ θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή·
ἔσσειται ἢ ἠὼς ἢ δειλίη ἢ μέσον ἦμαρ
ὀπότε τις καὶ ἐμεῖο Ἄρη ἐκ θυμὸν ἔληται
ἢ ὅ γε δουρὶ βαλὼν ἢ ἀπὸ νευρῆφιν οἴστῳ.¹¹²

¹¹¹ Il. 22.408-9; ‘En mijn dierbare vader jammerde meelijwekkend, en aan beide kanten was het volk in de greep van geweeklaag, en in de stad was het in de greep van gejammer.’

¹¹² Il. 21.109-13; ‘En ik ben de zoon van een goede vader, en een godin – mijn moeder – heeft me geboort; maar de dood en een krachtig doodslot staan ook mij te wachten; er zal ofwel een dageraad ofwel een avond ofwel een middag zijn wanneer iemand in de oorlog ook van mij de levensadem wegneemt, door me ofwel met een speer te treffen ofwel met een pijl vanaf de boogpees.’

Het betreft hier het gebruik van ἔπι, waarvoor volgens alle schoolcommentaren en woordenboeken ἔπεστιν gelezen moet worden maar dat, zoals ook al uit de accentuering blijkt, slechts een bijwoordelijke vorm van ἐπί is. Dit kan verklaard worden door simpelweg een ellips van ἐστιν aan te nemen; zoals σῶμα σῆμα ‘de ziel <is> een graf kan betekenen, is er geen enkele reden waarom θάνατος ἔπι niet als ‘de dood <is> erbij’ vertaald kan worden.

Het gebruik van voorzetsels als ondubbelzinnige bijwoorden is echter niet bijzonder relevant met betrekking tot Homeros, aangezien dit gebruik ook in later Grieks niet ongehoord is.¹¹³ Opvallend is echter wel dat het tegenovergestelde ook zichtbaar is: woorden die normaliter geclassificeerd worden als bijwoorden kunnen bij Homeros als voorzetsels gebruikt worden. Een treffend voorbeeld vindt men in Il. 16.461:

Ἦς ἔφατ’, οὐδ’ ἀπίθησε πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε·
αἵματοέσσας δὲ ψιάδας κατέχευεν ἔραζε
παῖδα φίλον τιμῶν, τόν οἱ Πάτροκλος ἔμελλε
φθίσειν ἐν Τροίῃ ἐριβόλακι **τηλόθι** πάτρης.¹¹⁴

Zoals al uit het suffix -θι blijkt, is τηλόθι een bijwoord, om precies te zijn een lokaal bijwoord met de betekenis ‘in de verte’. De genitivus πάτρης moet derhalve separatief opgevat worden, waarmee de betekenis van deze woordgroep volgens het woordenboek ‘ver weg, gerekend vanaf het vaderland’ wordt. Deze interpretatie zal een moderne lezer echter vanzelfsprekend nogal rauw in de oren klinken, en deze lezer zal als vanzelf de voorkeur gaan geven aan ‘ver weg van het vaderland’ – met andere woorden, hij zal het gevoelsmatig opvatten als voorzetsel. Ook tekstinhoudelijk is er geen enkele reden om het anders op te vatten,¹¹⁵ en

¹¹³ In Homeros lijkt het wel vaker voor te komen, in het bijzonder wanneer men tmesis en anastrophe hieronder schaaft.

¹¹⁴ Zo sprak ze, en de vader van goden en mensen was niet ongehoorzaam; en hij wierp bloederige druppels op de grond, zijn zoon erend, die Patroklos op het punt stond hem te ontnemen in het grofkluitige Troje, ver van zijn vaderland.

¹¹⁵ De enige mogelijke tegenwerping door voorstanders van een lezing als bijwoord zou kunnen zijn dat het zwaartepunt op het gedeelte ‘ver weg’ ligt en ‘van het vaderland’ dit specificeert, wat in wezen het omgekeerde is van een lezing als voorzetsel, waar de inhoudelijke nadruk op het zelfstandige naamwoord ligt en het voorzetsel dit specificeert. Iedereen die bekend is met de tekst zal zich er echter in kunnen vinden dat juist het feit dat Sarpedon ver weg *van zijn vaderland* sterft is wat dit zo tragisch maakt, wat een lezing waarbij πάτρης inhoudelijk ondergeschikt is aan τηλόθι onmogelijk maakt.

niettegenstaande zijn onbetwistbare etymologische status als bijwoord wordt het in de woordenboeken vanwege onder meer deze passage ook als voorzetsel aangeduid.¹¹⁶ Het feit dat de enige voorbeelden die hierbij aangedragen worden afkomstig zijn uit Homeros en diens imitatoren laat echter zien dat het etiket ‘voorzetsel’ strikt genomen niet juist kan zijn: dit zou immers impliceren dat een woord dat bij Homeros een voorzetsel was later naar een zuiver bijwoord is overgegaan, wat taalkundig vrijwel niet te verdedigen is. De gangbare overgang is immers van bijwoorden naar voorzetsels, niet andersom, en wanneer een woord zozeer in intensiteit gereduceerd is dat het zijn prosodisch gewicht kwijt is geraakt, is het niet hard te maken dat dit proces zich ineens zou omkeren.

Een vergelijkbaar, minder sterk, voorbeeld is het volgende:

παρ γὰρ σοὶ πρώτῳ πασάμην Δημήτερος ἀκτὴν
 ἤματι τῷ ὅτε μ’ εἶλες ἐϋκτιμένη ἐν ἄλωϊ,
 καὶ μ’ ἐπέρασσας ἄνευθεν ἄγων πατρός τε φίλων τε
 Λῆμνον ἐς ἠγαθήην, ἑκατόμβοιον δέ τοι ἦλφον.¹¹⁷

ἄνευθεν is hier een bijwoord met de betekenis ‘weg van’, en de vertaling van de bijbehorende woordgroep luidt ‘wegbrengend van mijn vader en dierbaren.’ In deze vertaling is πατρός τε φίλων τε als een separatieve genitivus opgevat. Vergelijkbaar met het vorige voorbeeld is het echter maar de vraag in hoeverre dit inhoudelijk niet gewoon als een voorzetsel werd gevoeld, zoals ook al uit de vertaling zou moeten blijken. In principe verschilt het maar zeer weinig met het eerder genoemde πάλιν δ’ ἀπὸ χαλκὸς ὄρουσε βλημένου.

Bijzonder frappant is dat het onduidelijke onderscheid tussen clitische woorden en bijwoorden zich niet tot voorzetsels beperkt: bij Homeros is iets vergelijkbaars aan de hand met voegwoorden. Zoals al af en toe aangestipt hebben voegwoorden een vergelijkbare ontwikkeling ondergaan, en ook in moderne talen is af en toe te zien dat dit onderscheid kan vervagen. Men denke hierbij aan het Nederlandse ‘alhoewel’, dat in de spreektaal geregeld als

¹¹⁶ LSJ en Muller (1928).

¹¹⁷ Il. 21.76-9; ‘Want bij jou heb ik voor het eerst Demeters graan gegeten, op die dag toen je me greep in de mooi aangelegde tuin en mij wegbrengend van mijn vader en dierbaren me verkocht aan het heilige Lemnos en ik jou een hekatombe opleverde.’

voegwoord, als synoniem van ‘hoewel’,¹¹⁸ wordt gebruikt. Vergelijkbare fouten worden ook in het Engels gemaakt:

‘Although, I’m still not completely sure if I’m really all that different from other people in this way.’

‘Yeah that should be fine I guess, however make sure you confirm things with the others as well.’

Kennelijk kan in spreektaal het onderschikkende voegwoord ‘although’ als bijwoord gebruikt worden en kan het bijwoord ‘however’ als een voegwoord equivalent aan ‘but’ gebruikt worden. Grammaticaal zijn beide hier getoonde gebruikswijzen (tegenwoordig nog) compleet incorrect, maar het zou wel moeten laten zien dat het onderscheid tussen voegwoord en bijwoord gevoelsmatig klein kan zijn. Derhalve is het ook niet verrassend dat in Homeros diverse passages te vinden zijn waarin eigenlijk niet met zekerheid opgemerkt kan worden of een woord dat doorgaans als voegwoord wordt gezien niet misschien een bijwoord is:

αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ πάντας ἄμ’ ἠγεμόνεσσιν Ἀχιλλεύς
στῆσεν ἐὺ κρίνας, κρατερὸν δ’ ἐπὶ μῦθον ἔτελλε·
Μυρμιδόνες μή τίς μοι ἀπειλάων λελαθέσθω,
ἄς ἐπὶ νηυσὶ θεῶσιν ἀπειλεῖτε Τρώεσσι
πάνθ’ ὑπὸ μνησθμόν, καὶ μ’ ἠτιάσθε ἕκαστος.¹¹⁹

Indien men de eerste twee verzen wil vertalen zoals de woordenboeken dat voorschrijven, dus met ἐπεὶ als onderschikkend voegwoord, wordt dit ongeveer ‘Maar toen Achilles allen bij hun aanvoerders had opgesteld na ze goed geïnspecteerd te hebben, en hij droeg een krachtig woord op’, wat structureel geen correct Nederlands is. Het probleem zit hem hier in het primair nevenschikkende partikel δέ, dat onverenigbaar is met een eventuele onderschikkende

¹¹⁸ Bv. ‘Ik zal vanavond komen, alhoewel ik nog niet precies weet hoe laat ik er kan zijn.’ In dit geval is de reden zonder twijfel decompositie, het verschijnsel dat samengestelde woorden als ‘voller’ worden gevoeld en in de spreektaal de functie van het simplex overnemen. Men vergelijkte het Italiaanse ‘cominciare’, ‘beginnen’, dat afkomstig is van het Latijnse ‘cum-initiare’.

¹¹⁹ Hom. Il. 16.198-202; Maar toen Achilles allen goed geïnspecteerd had en bij hun aanvoerders had opgesteld, droeg hij een krachtig woord op: ‘Myrmidonen, niemand moet de dreigementen vergeten die jullie gedurende al mijn toern bij de schepen tegen de Trojanen geuit hebben, en <hoe> ieder van jullie mij beschuldigde.’

waarde voor ἐπεὶ als er verder geen andere hoofdzin in de buurt is; derhalve kan men deze zin alleen maar zinnig laten uitkomen door ἐπεὶ meer als een bijwoord op te vatten en de betekenis dichter bij ‘op dat moment’ te leggen dan bij ‘op het moment dat.’

Dit is tekenend voor een algeheel onduidelijk onderscheid tussen neven- en onderschikking dat in Homeros zichtbaar is, ook bijvoorbeeld in relatieve bijzinnen:

νῦν δ' ἔτι καὶ μᾶλλον νοέω φρεσὶ τιμήσασθαι,
ὄς ἔτλης ἐμεῦ εἶνεκ', ἐπεὶ ἴδες ὀφθαλμοῖσι,
τείχεος ἐξέλθεῖν, ἄλλοι δ' ἔντοσθε μένουσι.¹²⁰

Het laatste stuk, ἄλλοι δ' ἔντοσθε μένουσι, is syntactisch volstrekt onvertaalbaar naar het Nederlands, tenzij men er vrede mee kan hebben om een werkelijk enorme anacolouth in de vertaling op te nemen; het zou iets worden als ‘Maar nu ben ik van plan je in mijn hart nog meer te hoogachten, <jij>die het waagde om, zodra je me met je ogen zag, om mijnrentwil buiten de muur te komen, maar de anderen blijven binnen.’ Een voor de hand liggende manier om in het Nederlands deze vertaling draaglijk te maken is het laatste stuk te vertalen als ‘terwijl de anderen binnen blijven’; zo vat men het echter als onderschikkend op, wat geen recht doet aan de primair nevenschikkende waarde van ὄς. De beste manier om dit in het Grieks zinnig te laten worden is simpelweg door het hele concept van neven- en onderschikking los te laten. Derhalve zou een (iets vrijere) vertaling die de gedachtestroom van de spreker recht doet als volgt luiden: ‘Nu ben ik van plan jou in mijn hart nog meer te hoogachten, <want> jij waagde het om, toen je het met je ogen zag, om mijnrentwil buiten de muur te komen, maar de anderen blijven binnen;’ ὄς kan hier dus meer als een aanwijzend dan als een betrekkelijk voornaamwoord gezien worden. Dit voorbeeld zou in ieder geval moeten demonstreren dat neven- en onderschikking bij Homeros niet echt bestaan,¹²¹ en op basis hiervan kan ook geconcludeerd worden dat ἐπεὶ in het eerdere voorbeeld nog wel prosodisch gewicht heeft. In dit stadium is het immers qua betekenis eerder ‘op dat moment’ dan ‘op het

¹²⁰ Il. 22.234-6; ‘Nu ben ik van plan je in mijn hart nog meer te hoogachten, jij die het waagde zodra je me met je ogen zag om mijnrentwil buiten de muur te komen, terwijl de anderen binnen blijven.’ Ook relevant is τείχεος ἐξέλθεῖν: dit zou namelijk makkelijk opgevat kunnen worden als ware ἐξ in anastrophe bij τείχεος, en wanneer men een beetje van het woordenboek loskomt is er ook geen enkele reden dit niet te doen, zeker in het licht van het algeheel onorthodoxe gedrag van voorzetsels in Homeros.

¹²¹ Bakker 1997, 298-9; Chantraine 1948 II, 351 e.v.

moment dat', met andere woorden is het een bijwoord, en aangezien zoals al eerder vermeld prosodische veranderingen op semantische volgen, zal het pas zijn prosodische gewicht verloren hebben nadat men het nodig vond om een extra syntactische gelaagdheid aan te brengen in de vorm van neven- en onderschikking.¹²²

Uit de hier aangedragen voorbeelden zal blijken dat voorzetsels in Homeros zich significant anders gedroegen dan ze volgens de moderne definitie van het begrip voorzetsel zouden moeten doen: er is veel meer overlap tussen voorzetsels en bijwoorden dan tegenwoordig het geval is. Dit blijkt enerzijds uit het feit dat voorzetsels niet per definitie als proclitica voor het voorzetsel hoeven te staan en zonder significant verschil in betekenis op allerlei andere posities in de zin kunnen staan, zoals te zien is in bijvoorbeeld anastrophe, tmesis, en het gebruik van meerdere clitische partikels achter het betreffende voorzetsel. Anderzijds komt dit ook naar voren doordat woorden die in later Grieks uitsluitend als bijwoorden worden gebruikt bij Homeros enkele keren praktisch als voorzetsel dienst doen. Dit alles wordt nog verder gesterkt door de constatering dat voorzetsels niet de enige normaliter proclitische woorden zijn die zich vreemd gedragen bij Homeros; ook voegwoorden lijken nog bijzonder dicht bij bijwoorden te zitten.

¹²² Op analoge wijze kan inderdaad gesteld worden dat ὄς in het tweede voorbeeld nog prosodisch gewicht draagt.

4.2 Cesuren

Diverse argumenten zijn langsgekomen met betrekking tot de kwestie of voorzetsels bij Homeros al dan niet hun bijwoordswaarde behielden. Een metrisch argument berust op de hoofdcesuur van de dactylische hexameter, die zich in de regel in de derde voet bevond en waarna per definitie sprake was van een woordscheiding. Indien zich een woord dat doorgaans als voorzetsel gezien wordt voor deze hoofdcesuur bevindt, is het dus op zijn minst aannemelijk dat dit als zelfstandig woord gebruikt was en derhalve een eigen prosodisch gewicht droeg. In de Ilias vindt men een niet groot maar desondanks niet onsignificant aantal van deze gevallen, zoals:

Πατρόκλω δ' ἄρ' ἄχος γένετο φθιμένου ἐτάριοιο,
ἴθυσεν δὲ **διὰ** προμάχων ἴρηκι ἐοικῶς
ὠκέϊ, ὅς τ' ἐφόβησε κολοιοῦς τε ψῆράς τε·
ὧς ἰθὺς Λυκίων Πατρόκλεες ἵπποκέλευθε
ἔσσυο καὶ Τρώων, κεχόλωσο δὲ κῆρ ἐτάριοιο.¹²³

Het meest gangbare argument tegen het gebruik van de hoofdcesuur om aan te tonen dat de 'voorzetsels' feitelijk bijwoorden zijn wordt zoals reeds vermeld gevormd door de mogelijkheid van een alternatieve hoofdcesuur aan te nemen in de vierde voet, en in enkele verzen is hier ook ondubbelzinnig sprake van:

... εἷς δὲ τις ἀρχὸς ἀνὴρ βουληφόρος ἔστω,
ἦ Αἴας ἦ Ἰδομενεὺς ἦ δῖος Ὀδυσσεὺς
ἦε σὺ Πηλεΐδη πάντων ἐκπαγλότατ' ἀνδρῶν,
ὄφρ' ἡμῖν ἐκάεργον ἰλάσσειαι ἱερὰ ρέξας.¹²⁴

Een aantal andere voorbeelden kan men vinden in appendix 2. In de regel kunnen deze verklaard worden doordat ze een eigennaam of leenwoord bevatten en dientengevolge bij voorbaat al een grotere kans liepen metrisch problematisch te worden, zijn ze ook anderszins

¹²³ Il. 16.581-5; 'Patroklos kwam smart toe om het sneuvelen van zijn makker, en hij snelde door de voorstrijders, gelijkend op een snelle havik die kauwen en merels op de vlucht joeg; zo, wagenstrijder Patroklos, stormde jij recht op de Lykiërs en Trojanen af en was je boos in je hart om je makker.'

¹²⁴ Il. 1.144-7; 'En één aanvoerder moet de leidingdragende man zijn, ofwel Aias ofwel Idomeneus ofwel de stralende Odysseus ofwel jij, Peliade, verschrikkelijkste van alle mannen, om voor door offers te brengen de uit de verte treffende god gunstig te stemmen.'

metrisch problematisch in de zin dat ze de tweede wet van Meyer breken, of kan het probleem weggenomen worden door een prepositief element van het problematische woord als zelfstandig woord te lezen en een derdevoetscesuur erachter te plaatsen.¹²⁵ Ook in bepaalde Homerische verzen met een voorzetsel voor de derdevoetscesuur zou hiervan sprake kunnen zijn:

Ἕκτορ ἐγὼ δύστηνος· ἢ ἄρα γεινόμεθ' αἴση
 ἀμφοτέροι, σὺ μὲν ἐν Τροίῃ Πριάμου κατὰ δῶμα,
 αὐτὰρ ἐγὼ Θήβησιν ὑπὸ Πλάκῳ ὕληέσση
 ἐν δόμῳ Ἡετίωνος, ὃ μ' ἔτρεφε τυτθὸν ἐοῦσαν
 δύσμορος αἰνόμορον· ὡς μὴ ὄφελλε τεκέσθαι.¹²⁶

Bepaalde geleerden zouden de woordscheiding na ἐν niet verklaren door deze als hoofdcesuur te zien en dientengevolge ἐν als zelfstandig woord met een eigen prosodisch gewicht te beschouwen, maar door de hoofdcesuur van het vers in de vierde voet, na Τροίῃ, te plaatsen. Het probleem met de verklaring aan de hand van de vierdevoetscesuur is echter dat deze het verschijnsel van voorzetsels op een problematische positie niet bij de wortel aanpakt. Deze verklaring constateert een andere onregelmatigheid in het Homerische vers, vervolgens constateert zij dat van deze onregelmatigheid ook sprake zou kunnen zijn in de problematische verzen, en daarop schaaft zij gemakshalve al deze verzen onder deze zelfde onregelmatigheid. Dit kan werken, maar hierbij neemt men van tevoren al aan dat alle voorzetsels proclitisch zijn en hoopt vervolgens dat alle onregelmatigheden die hierdoor veroorzaakt worden onder een andere noemer passen; het verklaart het verschijnsel zelf niet, en derhalve gaat het in zijn geheel niet meer op wanneer er verzen bestaan die wel een voorzetsel voor de cesuur in de derde voet hebben maar waarbij geen sprake is van een woordscheiding in de vierde voet. Dergelijke verzen bestaan, en derhalve is de vierdevoetscesuur geen geldige reden om te stellen dat voorzetsels hier gewoon proclitisch zijn en geen prosodisch gewicht dragen.¹²⁷

¹²⁵ Bijvoorbeeld περι-φραδέως.

¹²⁶ Hom. Il. 22.477-81; 'Hektor, ik ben rampzalig; we zijn beiden met een gelijk lot geboren, jij in Troje in het huis van Priamos, maar ik te Thebe aan de voet van de bosrijke Plakos in het huis van Eëtion, die me opvoedde toen ik klein was, een ongelukkige en een rampzalige; had hij me maar niet verwekt.'

¹²⁷ De vierdevoetscesuur wordt vooral behandeld in Kirk 1985; zijn argumenten spreken elkaar echter behoorlijk tegen. In eerste instantie stelt hij dat een vers in vier cola uiteen kan vallen en dat inhoud hierbij relatief onbelangrijk is; vervolgens stelt hij *op inhoudelijke gronden* dat sommige andere verzen in drie cola uiteen

Een van de vele voorbeelden is het volgende:

ἀφλοισμὸς δὲ **περὶ** στόμα γίγνετο, τὼ δὲ οἱ ὄσσε
λαμπέσθην βλοσυρῆσιν ὑπ' ὀφρύσιν,¹²⁸

Een ander argument dat mogelijk suggereert dat het bijwoordelijke gebruik van het voorzetsel voor Homeros in ieder geval ongemakkelijk was wordt gevormd door de inderdaad relatief lage frequentie van tweelettergrepige voorzetsels vlak voor de hoofdcesuur: zo wordt *ἀνά* slechts eenmaal op deze positie gebruikt in de Ilias en komt *περί* er slechts drie keer voor. Hier moet echter in de praktijk niet al te zwaar aan getild worden: het is namelijk bijzonder aannemelijk dat dit simpelweg meer met de vorm van de hexameter te maken heeft dan met hoe prettig men het vond een 'voorzetsel' prosodisch gewicht toe te dichten. De betreffende tweelettergrepige voorzetsels – *ἀνά*, *ἐπί*, *περί*, *διά*, *κατά*, en andere – bestaan immers vrijwel allemaal uit twee korte lettergrepen, en indien een tweelettergrepig voorzetsel zich voor de hoofdcesuur wil nestelen, moet het uiteraard ofwel uit een metrisch lange + metrisch korte lettergreep – bij een vrouwelijke cesuur – ofwel uit een metrisch korte + metrisch lange lettergreep – bij een mannelijke cesuur – bestaan. De eerste optie is voor de genoemde voorzetsels bij voorbaat onmogelijk aangezien ze met een metrisch korte lettergreep beginnen, en de tweede optie kan alleen opgaan indien de laatste lettergreep als lang geldt doordat het erop volgende woord met twee medeklinkers begint.¹²⁹ Aan deze tegenwerping moet dus niet al te veel waarde gehecht worden; de reden dat (tweelettergrepige) voorzetsels

kunnen vallen en dat ze hierdoor het beste met een vierdevoetscesuur gelezen kunnen worden, hoewel ze een woordscheiding in de derde voet hebben, die dus ook een lezing met een hoofdcesuur in de derde voet mogelijk zou maken. Een passend tegenstrijdig paar wordt gevormd door Il. 1.29, *τὴν δ' ἐγὼ ἢ οὐ λύσω ἢ πρὶν μιν καὶ ἢ γῆρας ἔπεισιν*, waarbij Kirk een colongrens tussen *καὶ* en *γῆρας* plaatst met de opmerking dat *καὶ* inhoudelijk meer bij het vierde colon hoort (p. 18), en Il. 1.48, *ἔξετ' ἔπειτ' ἢ ἀπάνευθε νεῶν ἢ μετὰ δ' ἰὸν ἔηκε*, waarbij hij de inhoudelijke relatie tussen *ἀπάνευθε* en *νεῶν* juist als argument gebruikt dat dit vers in drie cola uiteenvalt.

(p.20) Zijn indeling lijkt dus op tegenstrijdige argumenten te zijn gefundeerd en kan ik derhalve niet accepteren.

¹²⁸ Il. 15.608-9; 'En er ontstond schuim om zijn mond, en bij hem straalden zijn twee ogen onder zijn angstaanjagende wenkbrauwen.'

¹²⁹ Hierbij moet ook nog opgemerkt worden dat in zeer veel gevallen dit erop volgende woord met een 'muta cum liquida' zal beginnen en derhalve de slotlettergreep van het voorzetsel alsnog als kort opgevat kan worden – vrijwel de enige gevallen waarin een voorzetsel op een dergelijke positie met redelijke zekerheid een metrisch lange slotlettergreep kan krijgen zijn gevallen waarbij het erop volgende woord met een onzuivere s-klank, een s plus een andere medeklinker, begint.

op deze positie vrij weinig voorkomen zal eerder zijn dat dit een positie is waar ze sowieso al vrij lastig in passen dan dat men het onnatuurlijk vond overkomen om ze een prosodisch gewicht op te leggen. Iets vergelijkbaars is van toepassing op de trocheïsche voorzetsels ἀμφί en ἀντί en eenlettergrepige voorzetsels zoals ἐν, die ogenschijnlijk eenvoudiger voor een derdevoetscesuur ingezet zouden moeten kunnen worden doordat ze van nature al een trochee zijn respectievelijk een slotmedeklinker hebben aanmerkelijk eenvoudiger als metrisch lang opgevat kunnen worden. Het gebruik van deze woorden heeft echter een woordscheiding na de tweede voet tot gevolg, en wanneer de tweede voet dan een dactylus is wordt de tweede wet van Meyer gebroken, terwijl woordscheidingen na een spondee sowieso bij voorkeur vermeden werden. Derhalve moeten aan de lage frequentie van voorzetsels voor de hoofdcatuur geen al te drastische conclusies verbonden worden.

Een steekhoudender argument tegen de lezing van voorzetsel direct voor de hoofdcatuur als bijwoorden berust op enkele taalkundige verschijnselen die ook over de hoofdcatuur heen kunnen plaatsvinden maar dit niet zouden moeten kunnen als dit een zeer rigide scheiding is.

Ὡς τὴ γ' ἀντιβίοισι μαχεσσαμένω ἐπέεσσιν
ἀνστήτην, λῦσαν δ' ἀγορὴν παρὰ νηυσὶν Ἀχαιῶν.¹³⁰

Het betreft hier het tweede vers, waarin λῦσαν δ' zich direct voor de hoofdcatuur bevindt; opvallend is hier de elisie van δέ. Deze elisie heeft namelijk onder invloed van het erop volgende ἀγορὴν plaatsgevonden, en de hoofdcatuur was kennelijk geen scheiding die sterk genoeg was om dit tegen te gaan.

Een ander treffend voorbeeld is het volgende:

κεῖται παρ νήεσσι νέκυς ἄκλαυτος ἄθαρτος
Πάτροκλος· τοῦ δ' οὐκ ἐπιλήσομαι, ὄφρ' ἂν ἔγωγε
ζωοῖσιν μετέω καὶ μοι φίλα γούνατ' ὀρώρη.¹³¹

¹³⁰ Il. 1.304-5; 'Nadat ze zo met vijandige woorden gestreden hadden stonden ze op en ontbonden ze de vergadering bij de schepen van de Grieken.'

¹³¹ Hom. Il. 22.386-8; 'Maar bij de schepen ligt een dode, onbeweend, onbegraven, Patroklos; ik zal hem niet vergeten, zolang als ik onder de levenden verkeer en mijn dierbare knieën overeind staan.'

Opmerkelijk is hier de positie van οὐκ: dit bevindt zich namelijk direct voor de hoofdcésuur. Dit is van zichzelf nog niet zo problematisch, aangezien ook hier in eerste instantie aangenomen kan worden dat hier sprake is van een zelfstandig woord dat zijn eigen prosodisch gewicht nog bezit in plaats van een proclitisch woord te zijn geworden; wat deze verklaring bemoeilijkt is de kappa, die een liaison aangeeft en zo zeer sterk insinueert dat men de hiaat hier wilde vermijden en οὐκ dus niet los van het erop volgende woord gevoeld werd.¹³²

Van de andere kant zou men op deze manier het concept van de hoofdcésuur als geheel weerleggen, niet uitsluitend in het geval van voorzetsels. Opnieuw kijkend naar het tweede voorbeeld valt hier op dat er geen woordscheiding in de vierde voet zit, waardoor een eventuele vierdevoetscésuur geen optie is; derhalve heeft het vers ofwel een hoofdcésuur na οὐκ ofwel helemaal geen hoofdcésuur. Andere opties zijn er niet. Een hoofdcésuur is bij voorbaat ook al geen scheiding van het kaliber zins- of alinea-einde; dit blijkt wel al uit het feit dat metrische verlenging van lettergrepen onder invloed van een dubbele medeklinker zonder al te veel problemen over een hoofdcésuur kan plaatsvinden. Wanneer men zich hiervan bewust is, is het niet meer zo heel verrassend dat dit voor elisie en hiaatvermijding ook het geval is. In het uiterste geval is het in het tweede voorbeeld ook niet heel vergezocht om op inhoudelijke gronden te stellen dat οὐκ hier een bijzondere nadruk draagt; immers, men kan zich prima voorstellen dat Achilles gezegd kan hebben ‘Patroklos ligt dood, onbeweend, en onbegraven bij de schepen, maar ik zal hem níét vergeten!!’ Dit maakt een niet-clitische lezing, met prosodisch gewicht, van οὐκ tot op zekere hoogte verdedigbaar. In het uiterste geval resteert helaas niets anders dan toe te geven dat dit vers er simpelweg buiten kan vallen en een ‘get out of jail free card’ vergelijkbaar met de vierdevoetscésuur in een vers vol eigennamen kan zijn. Dit mag echter nooit een reden zijn om voor andere verzen, namelijk die met een voorzetsel voor de derdevoetscésuur, de hoop op te geven en ze als een onverklaarbare uitzondering te betitelen wanneer er nog andere verklaringen voorhanden zijn.

¹³² Hierbij is het de moeite waard aan te tekenen dat de nu ephelkystikon, het meest voor de hand liggende vergelijkingsmateriaal, ook ingezet werd indien een woord een zin afsloot; derhalve kan de kappa er ook staan omdat οὐκ hier juist voor (een pauze, namelijk) de hoofdcésuur staat. Het verifiëren van een dergelijke bewering wordt echter bijzonder bemoeilijkt doordat οὐ(κ) vanwege zijn proclitische natuur nooit gebruikt wordt om een zin af te sluiten.

Concluderend kan hier gesteld worden dat de metrische argumenten erop berusten dat in Homeros een niet onsignificant aantal gevallen voorkomt waarin een voorzetsel direct voor de hoofdesuur staat en er geen redelijke verklaring voorhanden is die zou kunnen ontcrachten dat de betreffende voorzetsels gewoonweg niet proclitisch zijn. Wanneer men voor deze gevallen dit kan accepteren, is het niet onredelijk te veronderstellen dat dit ook voor voorzetsels op andere posities, waarvoor geen dergelijk metrisch bewijs mogelijk is, het geval is.

4.3 Syntactische argumenten

De meest relevante observatie op syntactisch gebied is het karakter van de Homerische zinsbouw als gesproken, ‘gechunkte’, tekst.

ἦ δ' ἄρα τὸν μὲν ἔλειπε, ἢ κινήσατο δ' Ἕκτορα δῖον ἢ
Δηϊφόβῳ ἔϊκυῖα δέμας ἢ καὶ ἀτειρέα φωνήν.¹³³

De zinsbouw van dit fragment is gesegmenteerd en voortschrijdend. De zin begint met een afgesloten en volledig idee in de vorm ‘En ze liet hem (=Achilles) achter.’ Vervolgens wordt dit idee uitgebreid met de mededeling dat ze hierop naar Hektor ging; deze mededeling wordt vervolgens uitgebreid met het feit dat ze dit in de gedaante van Deïfobos deed, waarop tot slot dit weer verder uitgebreid wordt door te zeggen dat ze qua stem ook op hem leek.

Dergelijke gesproken zinsbouw is gemeengoed in Homeros, en in combinatie met de welbekende ‘performance’ geeft dit aan dat het Homerische Grieks (veel) dichter bij gesproken dan bij geschreven Grieks zat. Met betrekking tot voorzetsels is het meest relevante gevolg hiervoor een grotere prosodische vrijheid. Men bekijk de volgende Nederlandse, gesproken zinnen:

‘Als je je werk af hebt, dan mag je vertrekken.’

‘Zet het maar naast de tafel.’

De doorgaans clitische woorden ‘dan’ en ‘naast’ kunnen in gesproken tekst een prosodisch gewicht krijgen indien de spreker dit wenst om een speciale nuance over te brengen: ‘dan’ kan benadrukt worden indien de spreker bedoelt ‘dan, en alleen dan’, terwijl ‘naast’ een extra gewicht kan krijgen indien de spreker bedoelt ‘ernaast, en niet erop’. Er zijn hiernaast nog meer redenen mogelijk om in gesproken tekst clitische woorden zoals voorzetsels extra prosodisch gewicht op te leggen, zolang men zich maar realiseert dat het mogelijk is.

Op basis hiervan zou men kunnen stellen dat het onderscheid tussen voorzetsels met en zonder prosodisch gewicht uitsluitend fonostilistisch van aard is. Men moet hierbij echter niet denken dat hier vanzelf uit volgt dat de uitspraak zonder prosodisch gewicht ‘normaal’ is:

¹³³ Il. 22.226-7; ‘En ze liet hem achter, en ze ging op weg naar de stralende Hektor, gelijkend op Deïfobos in gestalte en onvermoeibare stem.’

integendeel, het weinige in de tekst attesteerbare bewijs duidt er juist op dat de bijwoordwaarde normaal was. Men denke hierbij aan eerder voorgekomen zaken als ἄμφι δ' ἄρα: in een dergelijke combinatie is het welhaast onmogelijk dat ἄμφι een (proclitisch) voorzetsel is. Aan de andere kant lijkt er geen enkele passage te zijn die juist de waarde zonder prosodisch gewicht uitsluit. Een fonostilistisch onderscheid zou dus best tot de mogelijkheden kunnen behoren, maar het zou vrij vreemd zijn te veronderstellen dat het uitspreken met prosodisch gewicht zoveel meer van de norm afwijkt dan het uitspreken zonder prosodisch gewicht.

Wat men mee moet nemen uit de Homerische zinsbouw is zoals gezegd het feit dat deze primair in gesproken tekst terug wordt gevonden; dit is een medium waarin van nature in diverse moderne vreemde talen al meer ruimte tot een variabel prosodisch gewicht is. Het spreekt dan ook voor zich dat in een taal waarin het onderscheid tussen bijwoorden, met prosodisch gewicht, en voorzetsels, zonder prosodisch gewicht, bij voorbaat al onduidelijker was het gebruik van het gesproken medium de mogelijkheid tot voorzetsels met prosodisch gewicht alleen maar verder bevordert.

4.4 Conclusie

Er is een overdaad aan subtiliteiten die laten zien dat voorzetsels bij Homeros anders gevoeld werden dan in later Grieks. Het gaat hier om de vrijheid in woordplaatsing, het gebruik van meerdere clitische partikels direct na een ‘voorzetsel’, en het gebruik van ‘voorzetsels’ direct voor de hoofdcatuur van een vers, waar men een woordscheiding verwacht. Dit wordt onderstreept door het blijkbaar probleemloze gebruik van woorden als voorzetsels die bekend staan als bijwoorden en door het verschijnsel dat hetzelfde aan de hand lijkt te zijn met andere proclitische woorden, namelijk voegwoorden. Het orale medium van de Homerische epen zal ook relatief tolerant tegenover een dergelijk gebruik van voorzetsels gestaan hebben.

Aan de hand van deze observaties heeft dit onderzoek laten zien dat er geen duidelijk onderscheid zichtbaar is tussen het bijwoordelijke en clitische gebruik van voorzetsels bij Homeros. Daarom is het aannemelijk dat het onderscheid tussen deze beide waarden daadwerkelijk niet gevoeld werd.

Bibliografie

Tekstedities

Homeros, *Ilias*: Allen, T.W. 1931, *Homeri Ilias*, Oxford.

Herodotos, *Historiën*: Legrand, Ph.-E. 1932-54, *Hérodote. Histoires*, 9 vols, Paris.

Plato, *Apologie*: Burnet, J. 1900, *Platonis opera*, Oxford.

Sophoklos, *Electra*: Lloyd-Jones, H. & Wilson, N.G. 1990, *Sophoclis fabulae*, Oxford.

Theokritos, *Idyllen*: Gow, A.S.F. 1952, *Theocritus*, vol. 1, Cambridge.

Secundaire literatuur

Bakker, E.G. 1997, The Study of Homeric Discourse, in: Morris, I. & Powell, B.B. (edd.) *A New Companion to Homer*, Leiden.

Bakker, E.G. 2006, The Syntax of Historiē: How Herodotus Writes, in: Dewald, C.J. & Marincola, J.M. (edd.) *The Cambridge Companion to Herodotus*, Cambridge.

Bubeník, V. 1983, *The Phonological Interpretation of Ancient Greek: A pandialectical analysis*, Toronto.

Chantraine, P. 1942-53, *Grammaire Homérique*, Paris.

Devine, A.M. & Stephens, L.D. 1994, *The Prosody of Greek Speech*, New York / Oxford.

Fränkel, H. 1926, Der Kallimachische und der homerische Hexameter, in: *Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*, 197-229.

Giannakis, G.K. (ed.) 2014, *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics* (online naslagwerk).

Kirk, G.S. 1985, *The Iliad, A commentary; Volume I: books 1-4*, Cambridge.

Kirk, G.S. 1966, The Structure of the Homeric Hexameter, in: Kirk, G.S. en Parry, A. (edd.), *Homeric Studies*, vol. 20, New Haven & London, 76-104.

Korzeniewski, D. 1968, *Griechische Metrik*, Darmstadt.

Koster, W.J.W. 1953, *Traité de Métrique Grecque Classique*, Leiden.

Luraghi, S. 1958, *On the Meaning of Prepositions and Cases*, Amsterdam / Philadelphia (heruitgave 2003).

Kühner, R. & Gerth, B. 1904, *Ausführliche Grammatik der Griechischen Sprache*, Hannover / Leipzig.

Parry, A. (ed) 1971, *The Making of Homeric Verse: The Collected Papers of Milman Parry*, Oxford.

West, M.L. 1982, *Greek Metre*, Oxford.

Afbeelding

http://maezr.weebly.com/uploads/6/2/5/2/6252729/1063097_orig.jpg (geraadpleegd 12 juli 2015)

Appendix 1:

Potentiële voorzetsels voor een eventuele hoofdcetsuur in de derde voet in de Ilias.¹³⁴

Plaats

Overwegingen

II. 4.253

οἱ δ' ἄμφ' Ἴδομενῆα δαΐφρονα θωρήσσοντο·
Ἴδομενεὺς μὲν ἐνὶ προμάχοις συὶ εἵκελος ἀλκῆν,
Μηριόνης δ' ἄρα οἱ πυμάτας ὄτρυνε φάλαγγας.
En zij waren rondom de onversaagde Idomeneus bezig
zich uit te rusten; Idomeneus stond tussen de
voorstrijders, qua kracht gelijkend op een zwijn, en
Meriones spoorde voor hem de laatste slaglinies aan.

Hier zou men tegenin kunnen
brengen dat sprake is van een
vierdevoetscesuur.

II. 22.478

Ἕκτορ ἐγὼ δύστηνος· ἠὲ ἄρα γεινόμεθ' αἴση
ἀμφοτέρω, σὺ μὲν ἐν Τροίῃ Πριάμου κατὰ δῶμα,
αὐτὰρ ἐγὼ Θήβησιν ὑπὸ Πλάκῳ ὕληέσση
ἐν δόμῳ Ἡετίωνος, ὃ μ' ἔτρεφε τυτθὸν ἐοῦσαν
δύσμορος αἰνόμορον· ὥς μὴ ὄφελλε τεκέσθαι.
'Hektor, ik ben rampzalig; we zijn beiden met een
gelijk lot geboren, jij in Troje in het huis van Priamos,
maar ik te Thebe aan de voet van de bosrijke Plakos in
het huis van Eëtion, die me opvoedde toen ik klein
was, een ongelukkige en een rampzalige; had hij me
maar niet verwekt.'

Hier zou men tegenin kunnen
brengen dat sprake is van een
vierdevoetscesuur.

¹³⁴ De onderzochte voorzetsels zijn ἀμφί, ἐνί, ἐν, ἀνά, en περί.

II. 1.53

Ἐννῆμαρ μὲν ἀνὰ στρατὸν ὄχετο κῆλα θεοῖο,
τῆ δεκάτῃ δ' ἀγορὴν δὲ καλέσσατο λαὸν Ἀχιλλεύς·
τῷ γὰρ ἐπὶ φρεσὶ θῆκε θεὰ λευκώλενος Ἥρη·
κῆδετο γὰρ Δαναῶν, ὅτι ῥα θνήσκοντασ ὄρᾶτο.

Negen dagen gingen de pijlen van de god over het leger, maar op de tiende ontbood Achilles het krijgsvolk naar de agora; want de blankarmige godin Hera had het hem in zijn hart geplaatst: want ze was bezorgd om de Grieken, aangezien ze hen zag sterven.

II. 2.305

χθιζά τε καὶ πρωΐζ' ὅτ' ἐς Αὐλίδα νῆεσ Ἀχαιῶν
ἠγερέθοντο κακὰ Πριάμῳ καὶ Τρωσὶ φέρουσαι,
ἡμεῖς δ' ἀμφὶ περὶ κρήνην ἱεροῦσ κατὰ βωμοῦσ
ἔρδομεν ἀθανάτοισι τεληέσσασ ἐκατόμβασ
καλῆ ὑπὸ πλατανίστῳ ὄθεν ῥέεν ἀγλαὸν ὕδωρ·

Het was nog maar heel kort geleden dat de schepen van de Grieken zich bij Aulis verzamelden om Priamos en de Trojanen leed te brengen en wij rond een bron bij heilige altaren de onsterfelijken welgevallige hekatomben brachten onder een mooie plataan vanwaar helder water stroomde.

II. 15.607

ἀφλοισμὸσ δὲ περὶ στόμα γίγνετο, τῷ δὲ οἱ ὄσσε
λαμπέσθην βλοσυρῆσιν ὑπ' ὀφρύσιν, ἀμφὶ δὲ πῆληξ
σμερδαλέον κροτάφοισι τινάσσετο μαρναμένοιο
Ἕκτοροσ·

En er ontstond schuim om zijn mond, en bij hem straalden zijn twee ogen onder zijn angstaanjagende wenkbrauwen, en op zijn slapen schudde zijn helm vreselijk toen Hektor aan het vechten was.

Hier zit geen woordscheiding in de vierde voet; men andere woorden, de hoofdcesuur kan alleen maar in de derde voet vallen.

Hier zou men tegenin kunnen brengen dat sprake is van een vierdevoetscesuur.

Hier zit geen woordscheiding in de vierde voet; men andere woorden, de hoofdcesuur kan alleen maar in de derde voet vallen.

Π. 23.191

τῷ δ' ἐπὶ κυάνεον νέφος ἤγαγε Φοῖβος Ἀπόλλων
οὐρανόθεν πεδίον δέ, κάλυψε δὲ χῶρον ἅπαντα
ὄσσον ἐπεῖχε νέκυς, μὴ πρὶν μένος ἠελίοιο
σκήλει' ἀμφὶ **περὶ** χροά ἴνεσιν ἠδὲ μέλεσσιν.

En Foibos Apollo bracht een donkere wolk naar hem vanuit de hemel naar de vlakte, en hij bedekte de hele vlakte voorzover het lijkt deze vasthield, opdat de razernij van de zon hem rond zijn vlees niet te vroeg doet uitdrogen op spieren en ledematen.

Π .2.782

Οἱ δ' ἄρ' ἴσαν ὡς εἶ τε πυρὶ χθὼν πᾶσα νέμοιτο·
γαῖα δ' ὑπεστενάχιζε Διὶ ὡς τερπικεραύνῳ
χωομένῳ ὅτε τ' **ἀμφὶ** Τυφωεῖ γαῖαν ἰμάσση
εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς·
ὡς ἄρα τῶν ὑπὸ ποσσὶ μέγα στεναχίζετο γαῖα
ἐρχομένων· μάλα δ' ὄκα διέπρησσον πεδίοιο.

Maar zij gingen alsof de hele grond aan vuur werd toebedeeld; en de aarde zuchtte eronder zoals onder de bliksemslingerende Zeus, wanneer hij in zijn woede de aarde rond Tyfoëus zweept bij de Arimers, waar ze zeggen dat het bed van Tyfoëus is; zo dus zuchtte de aarde zeer onder hun voeten terwijl ze gingen: en zeer snel staken ze de vlakte door.

Hier zit geen woordscheiding in de vierde voet; met andere woorden, de hoofdcatuur kan alleen maar in de derde voet vallen.

Hier zit geen woordscheiding in de vierde voet; met andere woorden, de hoofdcatuur kan alleen maar in de derde voet vallen. Het woord waar het voorzetsel bij hoort (γαῖαν) staat er echter niet direct achter, wat een argument zou kunnen zijn dat ἀμφὶ hier bij voorbaat al anders is dan normale, proclitische voorzetsels. Dit is echter vergelijkbaar met het Nederlandse 'met grote haast', waarin 'met' zich niet anders gedraagt dan wanneer het direct voor het zelfstandige naamwoord staat, en lijkt me dus geen probleem.

Π. 9.470

εἰνάνυχες δέ μοι ἄμφ' αὐτῶ παρὰ νύκτας ἴαυον·
οἱ μὲν ἀμειβόμενοι φυλακὰς ἔχον, οὐδέ ποτ' ἔσβη
πῦρ, ἕτερον μὲν ὑπ' αἰθούσῃ εὐερκέος ἀυλῆς,
ἄλλο δ' ἐνὶ προδόμῳ, πρόσθεν θαλάμοιο θυράων.

Negen nachten lang sliepen ze bij mij, de nachten
door; ze hielden afwisselend de wacht, en nooit doofde
het vuur, eentje onder de zuilenhal van de goed
omheinde voorhof, de andere in de vestibule, voor de
deuren van mijn slaapkamer.

Π. 24.616

νῦν δέ που ἐν πέτρῃσιν ἐν οὖρεσιν οἰοπόλοισιν
ἐν Σιπύλῳ, ὅθι φασὶ θεάων ἔμμεναι εὐνάς
νυμφάων, αἶ τ' ἄμφ' Ἀχελώϊον ἐρρώσαντο,
ἔνθα λίθος περ ἐοῦσα θεῶν ἐκ κήδεα πέσσει.

Nu dan, op de rotsen op de schapenvoedende bergen
op Sipylos, waar ze zeggen dat de slaappleatsen van de
godinnen nimfen zijn die rond Acheloiros ronddolen,
daar geeft ze, hoewel ze van steen is, zich geheel aan
haar van de goden afkomstige smarten over.

Hier zou men tegenin kunnen
brengen dat sprake is van een
vierdevoetscesuur.

Hier zit geen woordscheiding in de
vierde voet; men andere woorden, de
hoofdcesuur kan alleen maar in de
derde voet vallen.

Appendix 2:

Alle niet-voorzetselgerelateerde vierdevoetscesuren uit Ilias 1 en een aantal uit de rest van de Ilias.

Tekst

II. 1.145

<...> εἷς δέ τις ἀρχὸς ἀνὴρ βουλευφόρος ἔστω,

ἢ Αἴας ἢ Ἰδομενεὺς ἢ δῖος Ὀδυσσεὺς

ἠὲ σὺ Πηλεΐδη πάντων ἐκπαγλότατ' ἀνδρῶν,

ὄφρ' ἤμιν ἐκάεργον ἰλάσσειαι ἱερὰ ῥέξας.

En één aanvoerder moet de leidingdragende man zijn, ofwel Aias ofwel Idomeneus ofwel de stralende Odysseus ofwel jij, Peliade, verschrikkelijkste van alle mannen, om voor door offers te brengen de uit de verte treffende god gunstig te stemmen.

II. 1.218

Τὴν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς•

χρὴ μὲν σφωῖτερόν γε θεὰ ἔπος εἰρύσασσθαι

καὶ μάλα περ θυμῷ κεχλωμένον• ὧς γὰρ ἄμεινον•

ὄς κε θεοῖς ἐπιπείθεται μάλα τ' ἔκλυον αὐτοῦ.

Haar antwoordend sprak de snelvoetige Achilles haar toe: 'Het is nodig dat u hun beider woord in acht neemt, godin, ook al bent u zeer vertoornd in uw hart; want zo is het beter; en wie op de goden vertrouwt, hem verhoren ze bij uitstek.'

Overwegingen

Het woord dat de hele derde voet in beslag neemt is een eigennaam, waarvan het voor zich spreekt dat men meer moeite heeft deze in een versmaat te doen passen.

Wanneer men ἐπι van ἐπιπείθεται als zelfstandig woord leest,¹³⁵ breekt dit vers de tweede wet van Meyer.

¹³⁵ Dit is geen argumentatiefout, aangezien ἐπί hier niet fundamenteel afwijkt van wanneer het als voorzetsel of *in mesi* gebruikt is en in deze scriptie alle conventionele opvattingen hierover aan de kaak gesteld worden; het zou willekeur zijn om ἐπιπείθεται hier wel blindelings als één woord op te vatten.

Π. 1.307

Πηλεΐδης μὲν ἐπὶ κλισίας καὶ νῆας ἔϊσας

ἦϊε σὺν τε Μενoitιάδῃ καὶ οἷς ἐτάροισιν•

De Peliade ging naar zijn tent en symmetrische schepen, samen met de zoon van Menoitios en zijn makkers.

Het woord dat de hele derde voet in beslag neemt is een eigennaam, waarvan het voor zich spreekt dat men meer moeite heeft deze in een versmaat te doen passen.

Π. 1.400

πολλάκι γάρ σεο πατρὸς ἐνὶ μεγάροισιν ἄκουσα

εὐχομένης ὅτ' ἔφησθα κελαινεφεῖ Κρονίωνι

οἷη ἐν ἀθανάτοισιν ἀεικέα λοιγὸν ἀμῦναι,

ὀπότε μιν ξυνδῆσαι Ὀλύμπιοι ἤθελον ἄλλοι

Ἥρη τ' ἠδὲ Ποσειδάων καὶ Παλλὰς Ἀθήνη•

Dikwijls heb ik in het paleis van mijn vader jou horen pochen dat jij als enige onder onsterfelijken smadelijk verderf hebt afgeweerd van de donkergewolkte Kronide, wanneer de andere Olympiërs, Hera en Poseidon en Pallas Athene, hem allemaal wilden vastbinden;

Het woord dat de hele derde voet in beslag neemt is een eigennaam, waarvan het voor zich spreekt dat men meer moeite heeft deze in een versmaat te doen passen.

Π. 1.466

αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ μῆρε κάη καὶ σπλάγχνα πάσαντο,

μίτυλλον τ' ἄρα τᾶλλα καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειραν,

ὄπτησάν τε περιφραδέως, ἐρύσαντό τε πάντα.

Maar toen de beenderen verbrand waren en de ingewanden opgegeten sneden ze de rest in stukken en regen ze het aan het spit, en ze braadden het zorgvuldig en trokken alles los.

Wanneer men *περι* als zelfstandig woord leest, (cf. noot 125) is er geen probleem meer en heeft dit vers keurig een hoofdcésuur in de derde voet.

Π. 1.584

Ἦς ἄρ' ἔφη καὶ ἀναΐξας δέπας ἀμφικύπελλον
μητρὶ φίλῃ ἐν χειρὶ τίθει καὶ μιν προσέειπε•

Zo sprak hij, en hij sprong op en plaatste zijn dierbare moeder een beker met twee oren in de hand en sprak haar toe:

Π. 3.71

ὀπότερος δέ κε νικήση κρείσσων τε γένηται,
κτῆμαθ' ἔλων εὔ πάντα γυναϊκά τε οἴκαδ' ἀγέσθω•

En wie van beiden zal overwinnen en de heerser zal worden moet na verdiend al het geld en de vrouw genomen te hebben ze naar huis leiden.

Π. 4.329

αὐτὰρ ὃ πλησίον ἐστήκει πολύμητις Ὀδυσσεύς,
πὰρ δὲ Κεφαλλήνων ἀμφὶ στίχες οὐκ ἀλαπαδναὶ
ἔστασαν• οὐ γάρ πώ σφιν ἀκούετο λαὸς αὐτῆς,

Maar de schrandere Odysseus stond dichtbij, en bij hem gingen de niet zwakke linies van de Kefaleniërs staan; want hun krijgsvolk had nog geen krijgsroep gehoord.

Π. 4.451

ἔνθα δ' ἄμ' οἰμωγὴ τε καὶ εὐχολὴ πέλεν ἀνδρῶν
ὀλλύντων τε καὶ ὀλλυμένων, ῥέε δ' αἵματι γαῖα.

Toen was er tegelijkertijd gejammer en gejubel van de mannen, zowel van degenen die doodden als die omkwamen, en de aarde droop van bloed.

Hier valt vrij weinig bij te bedenken; het woord dat de derde voet in beslag neemt bevat weliswaar een voorzetsel in de vorm van ἀνα, maar doordat het niet los van het hoofdwerkwoord gelezen kan worden biedt dit hier geen eenvoudige uitkomst.

Hier valt vrij weinig bij te bedenken; het lijkt in eerste instantie de tweede wet van Meyer te breken, maar dit klopt niet doordat er sprake is van appositie.

Dit vers breekt de tweede wet van Meyer.

Hier valt vrij weinig bij te bedenken; het lijkt in eerste instantie de tweede wet van Meyer te breken, maar dit klopt niet doordat er sprake is van appositie.

Π. 8.346

αὐτὰρ ἐπεὶ διὰ τε σκόλοπας καὶ τάφρον ἔβησαν
φεύγοντες, πολλοὶ δὲ δάμεν Τρώων ὑπὸ χερσίν,
οἳ μὲν δὴ παρὰ νηυσὶν ἐρητύοντο μένοντες,

ἀλλήλοισί τε κεκλόμενοι καὶ πᾶσι θεοῖσι

χεῖρας ἀνίσχοντες μεγάλ' εὐχετόωντο ἕκαστος•

Maar toen ze vluchtend door de palen en gracht gingen
en er velen onder de handen van de Trojanen gesneuveld
waren probeerden sommigen ze bij de schepen blijvend
tegen te houden, en elkaar aansporend en naar alle
goden de hande opheffend baden ze allemaal vurig.

Π. 9.186

Μυρμιδόνων δ' ἐπὶ τε κλισίας καὶ νῆας ἰκέσθην,

τὸν δ' εὔρον φρένα τερπόμενον φόρμιγγι λιγείῃ

καλῆ δαιδαλέῃ, ἐπὶ δ' ἀργύρεον ζυγὸν ἦεν,

τὴν ἄρετ' ἐξ ἐνάρων πόλιν Ἡετίωνος ὀλέσσας•

τῇ ὅ γε θυμὸν ἔτερπεν, ἄειδε δ' ἄρα κλέα ἀνδρῶν.

En ze kwamen aan bij de tenten en schepen van de
Myrmidonen, en ze vonden hem zijn gemoed lavend aan
de helder klinkende, mooie, kunstig vervaardigde lier,
en erop was een zilveren dwarsstaaf, die hij uit de
krijgsbuit gepakt had na de stad van Eëtion verwoest te
hebben; en daarmee laafde hij zijn gemoed, en hij
bezong de roemrijke daden van mannen.

Dit vers is een formule, aangezien
het identiek is aan Il. 15.368.

Verder valt er vrij weinig bij te
bedenken; in eerste instantie lijkt
het de tweede wet van Meyer te
breken, maar dat klopt hier niet
omdat er sprake is van appositie.

Dit vers breekt de tweede wet van
Meyer.

Π. 10.502

τόφρα δ' ἄρ' ὁ τλήμων Ὀδυσσεὺς λύε μώνυχας ἵππους,
σὺν δ' ἤειρεν ἱμᾶσι καὶ ἐξήλαυνεν ὀμίλου
τόξω ἐπιπλήσσω, ἐπεὶ οὐ μάστιγα φαεινὴν
ποικίλου ἐκ δίφροιο νοήσατο χερσὶν ἐλέσθαι•
ροΐζησεν δ' ἄρα πιφάυσκων Διομήδεϊ δίω.

En toen maakte de standvastige Odysseus de enkelhoevige paarden los, en hij bond ze vast met de riemen en dreef ze uit de drom door ze met zijn boog te slaan, aangezien hij niet bedacht had met zijn handen de stralende zweep uit de bontgekleurde wagen te nemen; en een teken gevend floot hij naar de stralende Diomedes.

Π. 11.494

ὡς δ' ὀπότε πλήθων ποταμὸς πεδίον δὲ κάτεισι
χειμάρρους κατ' ὄρεσφιν ὀπαζόμενος Διὸς ὄμβρω,
πολλὰς δὲ δρυὺς ἀζαλέας, πολλὰς δὲ τε πεύκας
ἐσφέρεται, πολλὸν δὲ τ' ἀφυσγετὸν εἰς ἄλα βάλλει,
ὣς ἔφεπε κλονέων πεδίον τότε φαίδιμος Αἴας,
δαΐζων ἵππους τε καὶ ἀνέρας•

En zoals wanneer een volle rivier een bergstroom naar de vlakte omlaag laat stromen van de bergen, gedreven door de regen van Zeus, en hij vele dorre azalea's en veel pijnbomen meeneemt en veel slib de zee in werpt, zo ging toen de stralende Aias onstuimig langs de vlakte ten aanval, paarden en mannen dodend.

Dit vers breekt de tweede wet van Meyer; verder bevindt het zich in boek 10, waarvan het sowieso zeer dubieus is of het van de oorspronkelijke Ilias deel uitmaakte.

Het woord dat de gehele derde voet in beslag neemt is een leenwoord, waarvan het redelijk is aan te nemen dat men hiermee meer moeite had dit metrisch correct in Griekse teksten te integreren.

Π. 13.715

οὐ γὰρ ἔχον κόρυθας χαλκίρεας ἵπποδασειάς,
οὐδ' ἔχον ἀσπίδας εὐκύκλους καὶ μείλινα δοῦρα,
ἀλλ' ἄρα τόξοισιν καὶ εὖστρεφεῖ οἶος ἄωτῳ
Ἴλιον εἰς ἅμ' ἔποντο πεποιθότες, οἷσιν ἔπειτα
ταρφέα βάλλοντες Τρώων ῥήγνυντο φάλαγγας•

Want ze hadden geen bronzen helmen met paardenharen
helmbos, noch hadden ze mooi geronde schilden of
essenhouten speren, maar ze volgden allemaal naar
Troje, vertrouwend op hun boog en stevig gevlochten
schapenwol waarmee ze vervolgens de slaglinies van de
Trojanen probeerden te breken door ze herhaaldelijk te
treffen.

Π. 15.368

Ὡς οἱ μὲν παρὰ νηυσὶν ἐρητύοντο μένοντες,
ἀλλήλοισί τε κεκλόμενοι καὶ πᾶσι θεοῖσι
χεῖρας ἀνίσχοντες μεγάλ' εὐχετόωντο ἕκαστος•
Zo probeerden sommigen ze bij de schepen blijvend
tegen te houden, en elkaar aansporend en naar alle
goden de hande opheffend baden ze allemaal vurig.

Π. 18.567

παρθενικαὶ δὲ καὶ ἡῖθεοὶ ἀταλὰ φρονέοντες
πλεκτοῖς ἐν ταλάροισι φέρον μελιηδέα καρπὸν.
En dertel denkend droegen meisjes en jongens de
honingzoete vrucht in gevlochten manden.

Dit vers breekt de tweede wet van
Meyer.

zie Π. 8.346

Hier valt vrij weinig bij te
bedenken; het lijkt in eerste
instantie de tweede wet van
Meyer te breken, maar dit klopt
niet doordat er sprake is van
appositie.

Π. 19.38

Ἦς ἄρα φωνήσασα μένος πολυθαρσῆς ἐνήκε,

Πατρόκλω δ' αὖτ' ἀμβροσίην καὶ νέκταρ ἐρυθρὸν

στάξε κατὰ ῥινῶν, ἵνα οἱ χρῶς ἔμπεδος εἴη.

Na zo gesproken te hebben zond ze hem een onverschrokken strijdlust toe, en Patroklos op zijn beurt druppelde ze ambrozijn en rode nectar in zijn neus, opdat zijn vlees ongedeerd zou zijn.

Π. 21.292

ὡς οὖ τοι ποταμῷ γε δαμήμεναι αἴσιμόν ἐστιν,

ἀλλ' ὄδε μὲν τάχα λωφήσει, σὺ δὲ εἴσει αὐτός•

Want voor jou is het niet lotsbeschikt door de rivier bedwongen te worden, maar hij zal snel ophouden, en jij zal het zelf zien.

Π. 23.362

Οἷ δ' ἅμα πάντες ἐφ' ἵπποιον μάστιγας ἄειραν,

πέπληγόν θ' ἱμᾶσιν, ὁμόκλησάν τ' ἐπέεσσιν

ἐσσυμένως•

En allemaal tegelijk legden ze hun paarden de zweep op, en ze sloegen met de riemen, en ze vuurden ze gejaagd met woorden aan.

Het woord dat de gehele derde voet in beslag neemt is een leenwoord, waarvan het redelijk is aan te nemen dat men hiermee meer moeite had dit metrisch correct in Griekse teksten te integreren.

Dit vers breekt de tweede wet van Meyer.

Hier valt vrij weinig bij te bedenken; het lijkt in eerste instantie de tweede wet van Meyer te breken, maar dit klopt niet doordat er sprake is van appositie.

Appendix 3: Inventarisatietabel clitische partikels in Homeros

clisis	categorie	voorbeeld ¹³⁶	evt. frequentie ¹³⁷	
proclitisch	voegwoorden	ἴνα	179	
		ὥς	541	
		ὥσπερ*	0	
		ὥστε*	0	
		ὄφρα	359	
		ὅπως*	74	
		εἰ	834	
		ἀλλά	1430	
	relativa	ὅς	–	
		οἷος	171	
		ὅσος	266	
		ὅστις	– ¹³⁸	
	lidwoorden/demonstrativa	ὁ/ἡ/τό	–	
		negaties	οὐ	1457
	enclitisch	indefinita	τις	1115
			ποτε	232
πῆι			1	
pers. vnw		με	–	
		μοι	–	
		μου	–	
		ἐ	–	
		σφι	–	
		σφισι	–	
		partikels	ἄν	307
κεν		–		

¹³⁶ * = verlengde vorm van een simplex.

¹³⁷ Er is alleen een frequentie gegeven indien de zoekopdracht redelijkerwijs uitvoerbaar is en een feitelijk nut dient.

¹³⁸ Het voegwoord ὄτι bemoeilijkt deze zoekopdracht.

δή	971
δήπου*	0; 8x als δή που
δήπουθεν*	0
δῆθεν*	0
δῆτα*	0
μέν	1869
μέντοι*	0; 26x gesplitst, waarvan 16 (?) met τοι als pers. vnw
ῆ	–
ῆτοι*	105
νυν/νυ	154
που	162
τοι	– ¹³⁹
οὔν	84
περ	534
γε	–
τε	–
δέ	–
ἄρα	–
τοίνυν*	0
γάρ	1405

¹³⁹ Het identieke persoonlijk voornaamwoord bemoeilijkt deze zoekopdracht.